

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vývoj řeči u dětí vyrůstajících v bilingválním prostředí

Bc. Aneta Kudrličková

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Durdilová

Praha 2011

Charles University in Prague
Faculty of Education
Department of Special Education

DIPLOMA THESIS

Speech development in children growing up in a bilingual
environment

Bc. Aneta Kudrličková

The diploma thesis work supervisor:
Mgr. Lucie Durdilová

Prague 2011

P r o h l a š u j i ,

že tato diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala zcela samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím, aby má práce byla zpřístupněna ke studijním účelům v univerzitní knihovně.

V Praze dne 29. 11. 2011

Bc. Aneta Kudrličková

P o d ě k o v á n í :

Chtěla bych poděkovat vedoucí práce Mgr. Lucii Durdilové, za odborné vedení, cenné rady a podněty, které mi poskytla. Dále děkuji své mamince za trpělivost a podporu během psaní diplomové práce i celého studia. Na závěr děkuji všem rodinám, které se ochotně účastnily mého výzkumu a podělily se se mnou o své zkušenosti.

A n o t a c e

Tato diplomová práce se zabývá vývojem řeči u dětí vyrůstajících v bilingválním prostředí. Cílem je objasnit základní pojmy týkající se bilingvismu, podrobně popsat strategie bilingvální výchovy či specifika řečového vývoje u dětí vyrůstajících v bilingválním prostředí. Chtěla bych rozšířit povědomí společnosti o bilingvismu a shrnout nové podněty a informace pro rodiče, kteří se rozhodují pro dvojjazyčnou či vícejazyčnou výchovu. Teoretické poznatky jsou využity v praktické části práce, která porovnává a zkoumá rozdíly v řečovém vývoji dětí vyrůstajících s dvěma či více jazyky s dětmi, které vyrůstají pouze s jedním mateřským jazykem.

K l í ě v á s l o v a

Bilingvismus, bilingvální prostředí, bilingvální výchova, dvojjazyčnost, jazyk, komunikace, mateřský jazyk, monoligvismus, předškolní věk, řeč, trilingvismus, vývoj řeči

A n o t a t i o n

This thesis deals with the development of speech in children growing up in a bilingual environment. The aim is to explain the basic concepts related to bilingualism, describe in detail strategies of bilingual education and describe the specifics of speech development of children growing up in a bilingual environment. I would like to broaden the community understanding about bilingualism and summarize new ideas and information for parents who are considering a bilingual or multilingual education. Theoretical knowledge is used in the practical part of this thesis, which examines and compares the differences in the speech development of children growing up with two or more languages against children who grow up with only one mother tongue.

K e y w o r d s

Bilingualism, bilingual environment, bilingual upbringing, dual language, tongue, communication, mother tongue, monolingualism, preschool age, speech, trilingualism, development of speech

Obsah

Úvod.....	9
I. TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	12
1. Základní vymezení pojmů	12
1. 1. Řeč	12
1. 2. Jazyk.....	13
1. 3. Komunikace	14
1. 4. Monolingvismus	15
1. 5. Bilingvismus	15
1. 6. Multilingvismus	16
2. Vývoj dětské řeči.....	17
2.1. Fylogenetický vývoj řeči.....	17
2.2. Ontogenetický vývoj řeči	18
2.2.1. Přípravná (předřečová) stádia vývoje řeči	18
2.2.2. Vlastní vývoj řeči	20
2. 3. Jazykové roviny v ontogenezi řeči.....	23
2.3.1. Gramatická rovina (morfologicko-syntaktická).....	23
2.3.2. Lexikální rovina (lexikálně-sémantická)	23
2.3.3. Zvuková rovina (foneticko-fonologická).....	24
2.3.4. Pragmatická rovina.....	25
2.4. Význam mateřského jazyka.....	26
2.5. Faktory ovlivňující vývoj řeči	28
2.6. Specifika předškolního věku	30
3. Bilingvismus	34
3. 1. Definice bilingvismu	34

3. 2. Druhy bilingvismu	36
3. 3. Strategie při bilingvální výchově dětí	39
3. 3. 1. Typologie bilingválních rodin	39
3. 3. 2. Druhy strategií	40
3. 4. Vývoj řeči bilingválního dítěte	43
3. 5. Zvláštnosti v řečovém vývoji bilingválního dítěte	45
3. 5. 1. Interference (prolínání)	45
3. 5. 2. Přepínání kódů (code - swiching)	46
3. 5. 3. Míchání jazyků (code – mixing)	47
3. 5. 4. Tiché období.....	47
3. 6. Vývoj řeči u dětí se třemi a více jazyky	47
3. 7. Vliv bilingvismu na dítě	48
II. PRAKTICKÁ ČÁST	50
4. Metodologie výzkumu	50
4.1. Výzkumný problém	50
4.2. Cíle výzkumu.....	50
4.3. Výzkumná otázka	50
4.4. Výzkumný soubor.....	51
4.5. Metoda sběru dat.....	53
4.6. Zpracování dat	53
4.7. Vlastní šetření – případové studie.....	54
Zhodnocení případových studií.....	80
Diskuse výsledků	83
Závěr.....	84
Seznam použité literatury a pramenů	86
Seznam příloh	91

Úvod

Diplomová práce je zaměřena na vývoj řeči u dětí vyrůstajících v bilingválním prostředí.

V České republice většina obyvatel mluví jedním jazykem. Dvojjazyčnost, popřípadě vícejazyčnost, se nám tedy může zdát jako něco výjimečného. Na světě však existuje mnohem více jazyků, než zemí. Velká část světové populace proto vyrůstá ve dvojjazyčném či vícejazyčném prostředí.

V naší zemi nejsou pojmy bilingvismus, bilingvální rodina či bilingvální výchova všeobecně známé, přestože se s dvojjazyčností setkává v každodenním životě většina obyvatel planety.

Díky této práci bych chtěla rozšířit povědomí o bilingvismu, který se stává také ve 21. století v České republice stále častějším a diskutovanějším tématem nejen odborníků, ale každodenní součástí života rodičů a dětí z různojazyčných manželství.

Problematika dvojjazyčnosti a vícejazyčnosti nabývá v současnosti na významu také v souvislosti s tím, že v Evropě, a samozřejmě i České republice, dochází k migraci obyvatel z celého světa. Do České republiky přicházejí lidé za prací, cizinci s malými dětmi, přibývá procento mužů a žen, kteří si za svého partnera zvolí cizince a tím narůstá počet vícejazyčných manželství. Rodiče se hned po narození svých dětí musí rozhodnout, jakým jazykem nebo jazyky budou na dítě mluvit, zda zvolí vícejazyčnou výchovu. Také české rodiny se stěhují za prací do zahraničí, kde se mluví jiným jazykem. V těchto rodinách dochází k dvojjazyčnosti automaticky. Dále přibývá rodin, které se rozhodly vychovat dítě dvojjazyčně, většinou formou bilingválního vzdělávání již v mateřské škole, i když nepochází z bilingválního prostředí, aby tak dítěti zajistili v současném světě jazykovou výhodu.

V České republice je velmi málo odborné literatury, která se věnuje tématu bilingvismu. Bilingvismus a dvojjazyčná výchova je zde spojována převážně s neslyšícími. V zahraničí je tématu bilingvismu věnována velká pozornost. Převážně ve Spojených státech amerických vychází na téma bilingvismu mnoho publikací, odborných článků, vznikají studie a probíhají výzkumy. Tato literatura je však v České republice běžně málo dostupná.

Diplomová práce se skládá z teoretické a praktické části. První kapitola teoretické části práce se zabývá objasněním základních pojmů. Druhá kapitola popisuje specifika předškolního věku, vývoj dětské řeči, stadia vývoje řeči, význam mateřského jazyka a faktory, které vývoj řeči ovlivňují. Třetí kapitola se podrobněji věnuje tématu bilingvismu. Představuji zde jednotlivé druhy bilingvismu, dále popisuji možné strategie bilingvální výchovy či zvláštnosti v řečovém vývoji u dětí vyrůstajících v bilingválním prostředí. Zařadila jsem také podkapitolu o vývoji řeči u dětí se třemi a více jazyky. Jazykový vývoj těchto dětí sleduji a popisuji také v praktické části mé práce.

Praktická část diplomové práce, tedy čtvrtá kapitola, je výzkumným šetřením vývoje řeči u dětí předškolního věku. Zaměřuji se zde na porovnání vývoje řeči dětí vyrůstajících v bilingválním (v dvojjazyčném nebo vícejazyčném) prostředí, s dětmi vyrůstajícími monolingválně (tedy s jedním mateřským jazykem). Jsou zde uvedeny dvě případové studie bilingválních dětí do věku tří let a jednoho měsíce a tří let a jedenácti měsíců, které si osvojují český a anglický jazyk. Třetí případová studie se týká dívky staré tři roky a tři měsíce, která si osvojuje tři jazyky: český, anglický a tagalog (řeč používaná na Filipínách). Do praktické části jsem zahrнула také řečový vývoj chlapce ve věku dvou let a šesti měsíců, který je obklopen rovněž třemi jazyky (český, anglický a německý jazyk). Poslední tři případové studie jsou věnovány dalším dětem ve věku od tří do pěti let, které vyrůstají v Čechách pouze s jedním mateřským jazykem.

Výzkumné šetření jsem pojala kvalitativně. Se členy bilingválních i monolingválních rodin jsem vedla polostrukturované rozhovory, pozorovala jsem děti v interakci s rodiči. U dětí, vyrůstající s jedním mateřským jazykem, jsem měla možnost od osmi měsíců jejich věku sledovat vývoj řeči. Jedná se o děti, které jsem pravidelně hlídala. Společným řečovým znakem všech dětí z mé studie je používání češtiny jako jednoho z ovládaných jazyků. Čeština je také ve všech případech rodným jazykem jejich matek. Ne pro všechny zkoumané děti je čeština jazykem dominantním.

I. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

1. Základní vymezení pojmů

V této kapitole bych chtěla objasnit některé základní pojmy: řeč, jazyk, komunikace, bilingvismus a další.

1. 1. Řeč

Existuje mnoho pohledů, a díky tomu i mnoho definic řeči. Můžeme se setkat s definicemi například z pohledu psychologa, filozofa, lingvisty, psycholingvisty, logopeda a dalších. Já jsem si vybrala ze všech možných definic jen některé, které zde uvádím.

Řeč je specificky lidská schopnost, která není člověku vrozená, ale musí se jí člověk učit. Novorozenec má sice určité vrozené dispozice se řeč naučit, ale bez řečového kontaktu s mluvícím okolím by se u něj nerozvinuly. Člověk by tedy nemluvil. Podmínkou mluvení je schopnost slyšet a žít v mluvícím prostředí (Vyštejn, 1991).

Jedlička (2003, s. 89) charakterizuje řeč jako „biologickou vlastnost člověka, systém, kterým lze přenášet informace pomocí jazyka.“

Podle Šulové (2006) je řeč základním předpokladem pro komunikaci. K jejímu osvojování dochází během prvních let života. „Dítě se učí slyšené rozčlenit, dekodovat, porozumět, imitovat, vhodně užít, učí se prosadit v komunikaci, upoutat na sebe pozornost“ (Šulová, 2006, s. 328).

Definici lidské řeči jako sdělovacího prostředku popisuje Sovák (1978, s. 23) takto: „Lidská řeč je schopnost individua užívat sdělovacích prostředků za účelem sociální interakce.“

Klenková (2006) charakterizuje řeč jako specificky lidskou schopnost, která slouží člověku ke sdělování pocitů, přání a myšlenek. Své pocity, přání a myšlenky můžeme sdělovat verbálně a neverbálně (gesty, mimikou, posunky).

Dle Klenkové (2006) není řeč pouze produktem mluvních orgánů (zevní řeč), ale převážně mozku a jeho hemisfér (vnitřní řeč). Zevní řeč je schopnost člověka užívat sdělovacích prostředků vyjádřených mluvidly. „Vnitřní řečí se rozumí chápání, uchovávání a vyjadřování myšlenek pomocí slov, a to nejen verbálně, ale i graficky (četba, písmo)“ (Klenková, 2006, s. 27).

1. 2. Jazyk

Sovák (1978, s. 25) definuje jazyk jako „souhrn výrazových prostředků a vyjadřovacích způsobů, které v podmínkách společenského bytí vytvářela a zdokonalovala skupina lidí zvaná národ“.

„Jazyk je soustava zvukových a druhotných dorozumívacích prostředků znakové povahy, schopná vyjádřit veškeré vědění a představy člověka o světě a jeho vlastní vnitřní prožitky. Jestliže řeč je výkonem individuálním, pak jazyk je jevem a procesem společenským. Ovšem také řeč je společensky podmíněna. Čerpá podněty ze společenského prostředí a v něm se také realizuje“ (Klenková, 2006, s. 27).

Podle Šulové (2006, s. 327) je jazyk „specifická vlastnost ohraničené skupiny lidí, která s jeho pomocí kóduje a dekóduje předávané informace“. Každý jazyk se řídí svými vlastními zákonitostmi, charakteristickými právě pro daný jazyk.

Díky jazyku můžeme komunikovat s jinými lidmi, kteří nás obklopují, přemýšlet o věcech, které právě nevidíme, neslyšíme či se jich nedotýkáme (Sternberg, 2002). „Jazyk je užívání organizovaných prostředků kombinace slov za účelem dorozumívání“ (Sternberg, 2002, s. 318).

„Součástí jazykové schopnosti je porozumění slovům, tedy schopnost pochopit psané a mluvené jazykové vstupy, jako jsou slova, věty a textové části. Druhým hlavním aspektem jazyka je slovní plynulost neboli schopnost tvorby jazykového výstupu“ (Sternberg, 2002, s. 346).

1. 3. Komunikace

Také komunikace má mnoho různých definic. Můžeme se s ní setkat v různých vědních disciplínách, například v pedagogice, psychologii, lingvistice, sociologii, logopedii a dalších oborech.

Klenková (2006) popisuje komunikaci v obecné rovině, jako složitý proces, při kterém dochází k výměně informací. Říká, že cílem komunikačního chování člověka je vzájemné dorozumívání, sdělování informací, vytváření, udržování a pěstování mezilidských vztahů. Uvádí čtyři základní stavební prvky procesu komunikace, které se navzájem ovlivňují. Jsou to:

1. *Komunikátor* – osoba, která sděluje něco nového, zdroj informací
2. *Komunikant* – příjemce informace, nějakým způsobem na informaci reaguje
3. *Komuniké* – nová informace, obsah sdělení
4. *Komunikační kanál* – nezbytná podmínka pro úspěšnou výměnu informací, aby si obě strany rozuměly, používá se předem dohodnutý kód

Někteří autoři chápou jako komunikační výměnu jak sdělování, tak sdílení. „Z tohoto pohledu komunikují i ti, kdo například ve vícečlenné skupině pouze přihlížejí aktuální výměně slov či pohledů mezi dvěma členy skupiny“ (Vybíral, 2000, s. 17).

„Nejen řeč, nýbrž všechno chování je komunikací a každá komunikace – včetně komunikativních aspektů každého kontextu – ovlivňuje chování“ (Watzlawick, in Vybíral, 2000, s. 18).

Lechta (2005) řadí komunikační schopnost k nejdůležitějším lidským schopnostem. Popisuje ji jako schopnost vědomě používat jazyk jako složitý komunikační systém znaků a symbolů ve všech formách.

Přestože hlavní roli hraje v komunikaci verbální projev, při dorozumívání používáme také neverbální komunikaci. Křivohlavý (1995) rozlišuje tři skupiny kanálů: verbální komunikaci, neverbální komunikaci a komunikaci činem. Neverbální neboli mimoslovní komunikaci používáme, pokud chceme

vyjádřit emoce, vůli či postoje. „Neverbální chování podléhá společenskému kodexu dané společnosti a vykazuje, co do provedení, četnosti a významu nonverbálních projevů značné individuální interkulturní, etnické, mezinárodní a geografické odlišnosti“ (Klenková 2006, s. 29). Příkladem může být například mlaskání u jídla. Tento jev je v České republice považován za neslušný. Pro jiné národy je ale výrazem úcty a spokojenosti. Vertikální pokyvování hlavou, které u nás znamená souhlas, má v Bulharsku význam zcela opačný. Neverbální komunikace může doprovázet mluvenou řeč, nebo tvořit samostatné jazykové jednotky (Klenková, 2006).

„Neverbálně komunikujeme: gesty, pohyby hlavou, postoji těla, mimikou, pohledy očí, volbou a změnami vzdálenosti a zaujetím pozice v prostoru, tělesným kontaktem (doteky), tónem hlasu a dalšími neverbálními aspekty řeči, oblečením, zdobností, fyzickými a jinými aspekty vlastního zjevu“ (Vybíral, 2005, s. 81).

1. 4. Monolingvismus

Monolingvismus neboli jednojazyčnost je opakem bilingvismu. V současné době je Česká republika v zásadě společností monolingvní. Český jazyk je mateřským jazykem většiny obyvatel, přestože zde žije nepochybně i řada jedinců bilingválních (Harding-Esch, Riley, 2008).

Monolingvismus je schopnost jedince používat jen jeden jazyk (Baker, 2007).

1. 5. Bilingvismus

Problematikou bilingvismu se zabývá mnoho odborníků. Existuje proto na toto téma také mnoho různých vymezení, pohledů a definic. Můžeme je najít v různých odborných publikacích, slovnících či encyklopediích. Záleží, z jakého pohledu se daný odborník na tuto problematiku dívá.

Štefánik (2000a) popisuje bilingvismus jako schopnost jedince alternativně používat dva jazyky při komunikaci s ostatními, v závislosti na situaci a prostředí, ve kterém se komunikace uskutečňuje.

Skutnabb-Kangas (2000) chápe bilingvismus jako schopnost jedince užívat dvou nebo více jazyků a blíže nespecifikuje, zda jde o dva, tři nebo více jazyků.

Mezi bilingvní národy patří například Kanada a Belgie. Oficiální postavení zde mají, dva či více jazyků, kdy jeden z jazyků je jazykem menšinové skupiny. Všichni občané těchto zemí však nejsou bilingvní (Harding-Esch, 2008).

1. 6. Multilingvismus

Pojem multilingvismus neboli vícejazyčnost překračuje rámec pouhé znalosti a uznání jiných kultur a jazykové různorodosti. „Vztahuje se na jedince, který již znalosti z různých jazyků a kultur používá k dorozumění se, tj. pro dosažení komunikativní kompetence. Vícejazyčnost nemusí být založena na dosažení vysoké úrovně znalosti cizího jazyka, ale akceptuje znalost různých jazyků na různém stupni osvojení. Zakládá se na faktu, že jedinec v dané komunikační situaci využije zkušenosti a znalosti více cizích jazyků“ (<http://www.clanky.rvp.cz/clanek/k/z/9359/podpora-vicejazycnosti-v-evrope.html>).

Stejně jako existuje mnoho definic bilingvismu, objevují se v odborné literatuře různá pojetí vícejazyčnosti. Baker (2007) popisuje multilingvismus jako schopnost jedince používat více než dva jazyky.

Mezi multilingvní národy patří například Švýcarsko, kde jsou všechny hlavní národní jazyky úředně uznávané. Obyvatelé multilingvních zemí však nemusí být automaticky bilingvní či multilingvní. (Grosjean, in Harding-Esch, Riley, 2008).

V odborné literatuře se můžeme setkat s použitím dvou různých odvozenin slova bilingvismus. Někteří autoři používají termín bilingvní, někteří termín bilingvni. Oba termíny jsou naprosto totožné. V diplomové práci jsem zvolila a používám termín bilingvní. S tímto termínem jsem se při studiu odborné literatury setkávala častěji.

2. Vývoj dětské řeči

Vývoj řeči u dítěte neprobíhá jako samostatný proces. „Je ovlivňován vývojem sensorického vnímání, motoriky, myšlení a také jeho socializací“ (Klenková, 2006, s. 32).

2.1. Fylogenetický vývoj řeči

V této podkapitole bych chtěla poukázat na to, že člověk je jeden z mnoha živočišných druhů, které se postupně vyvíjely a vyvíjejí. Fylogenetický vývoj probíhal podle některých teorií postupně v několika fázích. První důležitou fází byly zvuky, kterými tvor vyjadřuje své pocity (bolest, radost, hlad a další). Svě pocity nevyjadřuje pouze člověk, vyjadřují je i zvířata. Dalším momentem ve vývoji dorozumívání byly zvuky vytvářené účelově. Snahou bylo působit na jiné. Některá společenství zvířat mají systém dorozumívání pomocí zvuků (varovné signály, svolávání, volání o pomoc aj.). Nejvyšší etapa vývoje dorozumívání jsou zvuky vydávané za účelem sdělování myšlenek a schopnost vnímat a pochopit to, co sdělují pomocí zvuků jiní (Kutálková, 2009).

U člověka v řeči nacházíme citoslovce, tedy zvukové vyjádření různých emocí (au, ach, ó). Odpovídají nižší nervové činnosti (pudy a afekty) a zastupují složku projevovou. Vybavovací složkou jsou u člověka různé povely. Jde o reakce na úrovni první signální soustavy. Teprve řeč, která sděluje myšlenky a vyvolává v nás představy věcí a jevů, je specificky lidská. Odpovídá druhé signální soustavě (Kutálková, 2009).

2.2. Ontogenetický vývoj řeči

2.2.1. Přípravná (předřečová) stádia vývoje řeči

Klenková (2006) uvádí, že vlastnímu vývoji řeči předcházejí přípravná neboli předřečová období. Tato období probíhají přibližně do prvního roku věku dítěte. Dítě v jejich průběhu experimentuje s hlasem, seznamuje se se svými mluvidly a osvojuje si návyky nezbytné k vlastnímu procesu mluvení. Patří sem období křiku, období, broukání, období žvatlání a období rozumění řeči.

Období křiku

Období křiku neboli novorozenecké období zahrnuje první řečový projev bezprostředně po narození dítěte. Tento prvotní křik je reakcí na změnu dýchání, kdy dítě oddělením od matčina organismu začne dýchat plicemi. Křik dítěte je v prvních týdnech jeho života přípravou k používání hlasu při řeči. Není tedy třeba dítě nějak tišit, jak bývá zvykem, např. houpáním chováním a podobně (Vyštejn, 1995).

Od druhého až třetího týdne se objevuje vrozený výrazový pohyb – úsměv, který ale není reakcí na podnět. Přibližně od šestého týdne života dítěte se začíná charakter křiku měnit a křik dostává citové zabarvení. Nejprve vyjadřuje nespokojenost, nelibé pocity, projevuje se tvrdým hlasovým začátkem. Později, mezi druhým a třetím měsícem, dítě křikem vyjadřuje spokojenost a objevuje se měkký hlasový začátek (Klenková, 2006).

Období broukání

Kolem osmého až desátého týdne začíná období broukání, které se postupně prolíná s obdobím žvatlání. Dítě opakuje sací pohyby a postupně začíná také objevovat možnosti pohybu jazyka a rtů. V řečové produkci dítěte se začíná objevovat měkký hlasový začátek, který je správný a fyziologický, oproti dřívějšímu tvrdému hlasovému začátku (Lechta, 2005).

Období žvatlání

Dítě v tomto období objevuje možnosti melodie, mění výšku i sílu hlasu. Rozlišujeme dva typy žvatlání. Žvatlání pudové, u kterého ještě není zapojena vědomá sluchová kontrola. Jde pouze o „hru s mluvidly“, která dítěti přináší pocit libosti. Pudově si broukají také děti se sluchovým postižením (Kutálková, 2009).

„V době, kdy dítě začíná napodobovat slyšené zvuky, výraz obličeje (grimasy) a pohyby, se tyto zvuky rychle ztrácejí, pokud nejsou součástí mateřského jazyka. Jako tzv. clics existují dále jen v jazycích některých primitivních národů Austrálie a Afriky“ (Kutálková, 2009, s. 37).

Žvatlání napodobivé zapojuje vědomou zrakovou i sluchovou kontrolu a dítě napodobuje řeč, kterou slyší. U dětí se sluchovým postižením se již napodobivé žvatlání neobjevuje (Klenková, 2006).

Období rozumění řeči

Toto stádium nastupuje okolo desátého měsíce. Dítě začíná spojovat předměty a situace se slovy, začíná reagovat na zvuk slova. V tomto období se dítě také učí rozumět prvním básničkám, prvním slovním pokynům a dokáže někdy i odpovědět, zatím jen gestem a náhodným zvukem (Kutálková, 2009).

„To, že dítě reaguje spíš na melodii než na obsah slova, lze snadno dokázat, když otázku, které dítě rozumí a umí na ni po svém odpovědět, řekneme stejnou melodií, ale v cizím jazyce nebo změníme slovo. Odpověď zůstane stejná. Například „Jak jsi veliký?“ nahradíme dotazem „Jak jsi malinký?“. Dítě stejně ukáže vysoko nad hlavu“ (Kutálková, 2009, s. 38.).

„V tomto období je důležité poskytovat dítěti dostatek kontaktů s ostatními lidmi“ (Klenková, 2006, s. 36.).

2.2.2. Vlastní vývoj řeči

Období jednoslovných vět

Kolem prvního roka bývá obvykle dítě schopno vyslovit několik jednoduchých slov, které jsou většinou složeny z retných souhlásek. Například slovem „*máma*“ může projevovat radost, že matku vidí, přání, aby maminka nikam nechodila nebo aby dítě nakrmila. Dítě dovede dobře napodobit melodii řeči pro různé situace (Vyštejn, 1995).

Sovák (1981) toto stádium nazývá ***období emociálně-volní***, jedná se o vyjádření potřeb, pocitů, citů, přání či proseb.

Stádium egocentrické

Kolem jeden a půl až dvou let u dětí pozorujeme ***stádium egocentrické***. Děti napodobují mluvení dospělých, sami opakují slova a objevují mluvení jako činnost (Klenková, 2006).

Stadium asociačně-reprodukční

V tomto období nabývají prvotní slova funkce pojmenovavací. Výrazy, které dítě slyšelo ve spojitosti s určitými jevy, přenáší na jevy podobné, reprodukuje tak jednoduché asociace. Například slovo „*pipi*“ používá pro všechny ptáky, kachny, slepice – všichni jsou pipi. Řeč je ještě pořád na první signální soustavě, což znamená, že zůstává spojení výrazu s konkrétním jevem (Klenková, 2006).

Ve dvou letech je dítě schopno mluvit v krátkých větách. Slovní zásoba vzrůstá, výslovnost se upřesňuje. Aktivní slovník dítěte tvoří asi dvě stě padesát až čtyři sta slov. Dítě mnoho slov ještě komolí, často používá onomatopoi jako *haf-pes*, *bů-kráva*, *mé-koza* a další (Vyštejn, 1995).

Mezi druhým a třetím rokem dochází k prudkému rozvoji v psychice dítěte, narůstá slovní zásoba, dítě začíná prosazovat své názory, snaží se stále častěji komunikovat s dospělými. Lechta (1990) toto období nazývá ***stádium rozvoje komunikační řeči***.

Slovní zásoba tříletého dítěte disponuje asi tisíci slov. Ve vývoji řeči nastává *stádium logických pojmů*. Podle Sováka (in Klenková, 2006) znamená toto stádium začátek přechodu z první do druhé signální soustavy. Dochází zde k vývojovým obtížím v řeči – zarážky v řeči, opakování hlásek, slabik, slov apod.

Období intelektualizace řeči

Toto období nastává mezi třetím a čtvrtým rokem. Dítě je zpravidla schopno vyjadřovat své myšlenky obsahově i formálně správně. Tato etapa pokračuje během celého vývoje života (Klenková, 2006).

„Řeč se dále obohacuje novými výrazy, zvyšuje se mluvní pohotovost, mluvní výrazy se zpřesňují“ (Vyštejn, 1995, s. 21.).

Čtyřleté dítě má dostatečnou slovní zásobu, aby se mohlo zapojit do běžné komunikace ve svém okolí. Aktivní slovník šestiletého dítěte obsahuje kolem čtyř tisíc slov. Konečnou fází je souvislá, gramaticky správná řeč. Kolem sedmého roku věku dítěte dochází k fixaci řečových funkcí (Vyštejn, 1979).

Pro lepší přehled a orientaci zde uvádím tabulku normálního vývoje řeči u dětí.

Tabulka č. 1: *Chronologický přehled vývoje řeči u dětí*

1. Období – pragmatizace (věk 0-1 rok)	
0. týden	Reflexní křik
3. týden	Reakce sacími pohyby na hlas matky, pláč je rozlišitelný
6. týden	Emocionální křik
2. - 3. měsíc	Reakce úsměvem na úsměv (opětování, zpětná vazba)
3. měsíc	Komunikační křik, křik nebo přivolávání, pudové žvatláni, broukání
3. - 4. měsíc	Odpovídání broukáním, na mluvení matky dítě začíná očima hledat zdroj zvuku
4. - 5. měsíc	Reakce na zvukové zabarvení hlasu – hlavně matky
6. - 8. měsíc	V 7. měsíci opakuje zvuky, které slyší ve svém okolí - žvatlá
10. měsíc	Rozumění řeči – obvykle správná motorická reakce na pokyny, experimentace se zvukem, v 10. – 12. měsíci reaguje na několik známých slov, vyslovuje jednoduchá slova

2. Období – sémantizace (věk 1 – 2 roky)	
1. rok	Jednoslovné věty s různou intonací v závislosti na emocionálně-volním záměru, často tvořené jednoduchými slabikami; dítě na požádání ukáže, kde má některé části těla, popřípadě na věci v okolí
1. - 1,5. rok	Určitým hláskám dává komunikativní funkci, má význam neverbálně-předverbální komunikace
1,5 - 2. rok	Dítě objevuje mluvení jako činnost, hraje si se slovy, je to věk otázek
3. Období – lexemizace (věk 2-3 roky)	
2. - 2,5. rok	Dítě pomalu začíná ohýbat slova, upřednostňuje verbální formu komunikace, začíná tvořit víceslovné věty
2,5 – 3. rok	Obvykle dokáže říci své jméno, chápe pojmy já a moje, rozdíl velký-malý, na komunikaci reaguje specificky podle situace, slovní zásoba se rychle obohacuje
4. Období - gramatizace (věk 3-4 roky)	
3. – 3,5. rok	Dítě dokáže říci jména svých sourozenců, chápe obsah základních slov slovní zásoby, tvoří souvětí; je to druhý věk otázek proč? a kdy?; spojuje symboly s formou, např. slova a obrázky, časté jsou gramatické chyby
3,5 – 4. rok	Zkvalitňování jazykové roviny, na konci tohoto období se už obvykle nevyskytují nápadné dysgramatismy, reprodukuje krátké básničky, objevuje se schopnost navazovat, ale i udržovat konverzaci
5. Období – intelektualizace (věk po 4. roku života)	
4. - 5. rok	Verbální projevy by měly být z gramatického hlediska správné, charakteristické je přetrvávání nesprávné výslovnosti těžkých hlásek, věty jsou ucelené
5. - 6. rok	Verbální projev se čím dál více přibližuje řeči dospělých, ztrácí se dětská výslovnost, dítě ve správném pořadí realizuje i dlouhé a komplikované příkazy, hovoří souvisle, reprodukuje i dlouhou větu, výslovnost by měla být správná
6. rok	Verbální projev obsahově i zvukově odpovídá běžné řeči, zkvalitňuje se, přiměřeně komunikuje v dané situaci, dítě samotné používá řeč, když chce regulovat dění okolo sebe, osvojuje si gramatickou podobu řeči – čtení, psaní, později cizí jazyky, ovládá větnou strukturu, řeč je méně egocentrická, slovní zásoba stále narůstá, chápavost předčí používání, slangové výrazy a nadávky se stávají součástí slovníku

Zdroj: PLEVOVÁ, I., SLOWIK, R.: *Komunikace s dětským pacientem*. Praha: Grada, 2010. s. 39 – 40.

2. 3. Jazykové roviny v ontogenezi řeči

Vývoj dětské řeči lze posuzovat také z hlediska jazykové roviny.

Lechta (1990) uvádí čtyři jazykové roviny:

- *Gramatická rovina (morfologicko-syntaktická)*
- *Lexikální rovina (lexikálně-sémantická)*
- *Zvuková rovina (foneticko-fonologická)*
- *Pragmatická rovina*

2.3.1. Gramatická rovina (morfologicko-syntaktická)

Gramatická rovina řeči nám může napovědět mnohé o celkové duševní úrovni vývoje dítěte. První slova, která se u zdravých dětí objevují kolem prvního roku, splňují funkci vět. Ve věku jeden a půl až dva roky začínají děti používat dvouslovné věty. Ze slovních druhů používá dítě nejdříve podstatná jména, pak slovesa a onomatopoická citoslovce. Ve věku dvou až tří let se v řeči dítěte začínají objevovat přídavná jména a osobní zájmena, dítě začíná skloňovat. Nejpozději, mezi třetím a čtvrtým rokem, začíná dítě používat předložky, spojky a číslovky, tvoří souvětí. Po čtvrtém roce by mělo dítě používat všechny slovní druhy. Správné gramatické tvary se učí dítě používat pomocí *transferu – přenosu*. Transfer je přesný a gramatické výjimky neakceptuje. Do čtyř let jsou obtíže v gramatické rovině jazykového projevu přirozené, jde o tzv. fyziologický dysgramatismus (Lechta, 1990).

2.3.2. Lexikální rovina (lexikálně-sémantická)

Pasivní slovní zásobu si dítě začíná vytvářet okolo desátého měsíce života. Dítě slovům rozumí, ale zatím je nepoužívá. První slova začíná dítě používat kolem jednoho roku věku. Lechta (1985) uvádí, že dítě tato slova chápe všeobecně (např. „*haf*“ je vše, co je chlupaté a má čtyři nohy), je to hypergeneralizace. S rozšiřující se slovní zásobou můžeme pozorovat jev opačný, tzv. hyperdiferenciaci. Dítě si pod pojmem „*máma*“ představí konkrétní osobu, svou matku. Nechápe, že stejného pojmenování lze užít pro

více osob. Kolem jednoho a půl roku se u dětí setkáváme s tzv. obdobím kladení prvních otázek. Objevují se otázky typu: „*Kdo je to?*“ nebo „*Co je to?*“. Toto období je pro dítě důležité z hlediska rozšiřování slovní zásoby. Kolem třetího roku přichází tzv. druhý věk otázek. Dítě klade otázky typu „*Proč?*“ nebo „*Kdy?*“, což vede k dalšímu rozšiřování jeho pasivní i aktivní slovní zásoby (Klenková, 1997).

V různých pramenech, které uvádějí počet slov v aktivním slovníku dětí, se můžeme setkat s různými informacemi. Já jsem si vybrala údaje podle Klenkové (1997). V tabulce číslo 2 je uveden průměrný počet slov v aktivním slovníku dětí.

Tabulka č. 2: Počet slov aktivní slovní zásoby

<i>Věk</i>	<i>Průměrný počet slov</i>
1,0	5
1,5	70
2,0	270 - 300
2,5	350 - 450
3,0	1 000
3,5	1 200
4,0	1 500
5,0	2 000
6,0	2 500 – 3 000

Zdroj: KLENKOVÁ, J. *Kapitoly z logopedie I*. Brno: Paido, 1997. s. 15

2.3.3. Zvuková rovina (foneticko-fonologická)

Za klíčový moment v ontogenezi řeči považuje Lechta (1990) období přechodu z pudového žvatlání do období tzv. napodobujícího žvatlání, (6. - 9. měsíc). Říká, že zvuky, které dítě produkovalo pudově, bez vědomé sluchové a zrakové kontroly, nelze považovat za hlásky mateřského jazyka. Až od stádia napodobujícího žvatlání mluví Lechta (1990) tedy o vývoji výslovnosti mateřského jazyka v pravém slova smyslu.

Většina autorů uvádí, že pořadí fixace jednotlivých hlásek se řídí pravidlem nejmenší fyziologické námahy. Nejprve začíná dítě vytvářet hlásky fyziologicky méně náročné a postupně vytváří hlásky artikulačně náročnější (Klenková 2006).

V ontogenezi řeči je pořadí fixace jednotlivých hlásek důležité, jelikož podle tohoto pořadí se postupuje při logopedické nápravě výslovnosti. Dítě se nejprve naučí vyslovovat samohlásky. Jejich vývoj výslovnosti neprobíhá u všech dětí stejně rychle a kvalita výslovnosti závisí také na správném mluvním vzoru (Vyštejn, 1991).

„Souhlásky se objevují postupně a jejich správný vývoj závisí na řadě okolností“ (Kutálková, 2002, s. 43).

Ohnesorg a Pačesová (in Klenková, 1997) uvádějí následující pořadí fixace souhlásek ve vývoji řeči dítěte:

- *závěrové*: p, b, m, t, d, n, t', d', ň, k, g
- *úžinové jednoduché*: f, v, j, h, ch, s, z, š, ž
- *polozávěrové a úžinové se zvláštním způsobem tvoření*: c, č, dz, dž, l, r, ř

„Vývoj řeči z formální (zvukové stránky) končí okolo pátého roku, nejpozději při vstupu dítěte do školy“ (Klenková, 1997, s. 15).

2.3.4. Pragmatická rovina

Pragmatická rovina představuje podle Lechty (1990) rovinu sociální aplikace a sociálního uplatnění komunikační schopnosti. Ve dvou až třech letech je dítě schopno pochopit roli komunikačního partnera. Začíná upřednostňovat verbální komunikaci a dosahovat s její pomocí svých cílů. Do komunikace výrazně zapojuje mimoslovní (paraligvistické) aspekty řeči. Ke zdokonalování komunikace a pragmatické roviny dochází s narůstajícími zkušenostmi a s přibývajícím interakcí mezi lidmi. Čtyřleté dítě komunikuje přiměřeně dané situaci. V tomto období se také uplatňuje regulační funkce řeči. Dítě samo používá řeč k regulaci dění kolem sebe i k regulaci svého vlastního chování (Klenková, 2006).

2.4. Význam mateřského jazyka

„Mateřský jazyk je podstatnou součástí života každého jedince a jeho socializace. Díky mateřskému jazyku jsme schopni komunikovat se svými rodiči, s přáteli, ve škole, v práci. Bez znalosti mateřského jazyka bychom se ve světě jen těžko dokázali pohybovat“ (Dostálová, 2008).

Mateřský jazyk tvoří naše kořeny, mateřský jazyk je klíčem k našemu já. Osvojování si jazyka začíná už v prenatálním období, embryo v matčině lůně reaguje na jazyk a jeho rytmus. V posledních měsících před jeho narozením se může dítě pohybovat rytmicky do taktu hudby. Když neklidně kope, často se uklidní při poslechu známého tónu hlasu nebo známých hudebních skladeb. Dítě poslouchá aktivně hned po svém narození a pokouší se otočit svou hlavičku směrem ke zdroji zvuku nebo hudby. Člověk je tedy hned od začátku připraven navázat kontakt s jinými lidmi ať už jazykově nebo jiným způsobem. Okolí a tedy především vnímaný mateřský jazyk pomáhá od narození dítěti uspořádat si svět, rozdělit ho na známý a neznámý, důležitý a méně důležitý (Skutnabb-Kangas, 2000).

V odborné literatuře se můžeme setkat s různými pohledy, odlišným vymezením, a díky tomu i s různými definicemi pojmu „mateřský jazyk“. Existují lišící se definice například z pohledu lingvisty, psycholingvisty, pedagoga, psychologa či dalších. Já zde uvádím jen některé definice mateřského jazyka.

Mateřský jazyk vymezuje Hartl, Hartlová (2000, s. 245) v psychologickém slovníku jako „jazyk, který si člověk osvojil v dětství jako první.“

V pedagogickém slovníku autoři definují mateřský jazyk jako: „jazyk příslušníků určitého etnického společenství, který si osvojují děti hlavně prostřednictvím verbální komunikace s rodiči aj.“ (Průcha a kol., 1998, s 126).

Z ontogenetického hlediska můžeme mateřský jazyk definovat jako „řečovou činnost probíhající v rámci dětství, v níž si dítě prvotně osvojuje schopnost verbálně komunikovat“ (Kamiš, in Kropáčová, 2006, s. 37).

Pro většinu lidí bývá jednoduché odpovědět na otázku, jaký je jejich mateřský jazyk. Avšak většina bilingválních jedinců na tuto otázku nedovede jednoznačně odpovědět. Finská autorka Skutnabb-Kangasová, významná odbornice na problematiku bilingvismu, se v díle *Menšina, jazyk a rasismus* zabývá mimo jiné pojmem mateřský jazyk.

Autorka uvádí čtyři kritéria, podle kterých je možné mateřský jazyk definovat. Jako pátý bod, zde pro zajímavost zařazuje také některé lidové definice.

Definice mateřského jazyka Skutnabb-Kangas (2000):

1. Kritérium původu

Mateřský jazyk je jazyk, který se člověk naučil jako první. Jazyk, kterým jedinec navázal první dlouhodobé jazykové kontakty. Tato definice se používá hlavně v sociologii.

2. Kritérium ovládnutí (kompetence)

Mateřský jazyk je ten, který jedinec ovládá nejlépe. Kritérium ovládnutí neboli kompetence se nejvíce používá v lingvistice.

3. Kritérium používání (funkce)

Podle kritéria funkce je mateřský jazyk ten, který jedinec používá nejvíce. Toto kritérium je nejdůležitější pro sociolingvisty.

4. Kritérium identifikace

Kritérium identifikaci se dělí na **vnější** a **vnitřní**.

Podle kritéria vnější identifikace je mateřský jazyk ten, který je mu připisován jinými lidmi, rodilými mluvčími daného jazyka. Tato definice se používá v sociologii a sociální psychologii

Kritérium vnitřní identifikace popisuje mateřský jazyk jako ten, se kterým se jedinec identifikuje sám. Kritérium vnitřní identifikace se nejvíce používá v psychologii a sociální psychologii.

5. Lidové definice

Mateřský jazyk je ten, ve kterém jedinec počítá, ve kterém přemýšlí, ve kterém se mu zdají sny či jazyk, ve kterém si člověk píše deník nebo básně.

Ve své práci sleduji vývoji řeči především u dětí vyrůstajících v bilingválním prostředí. Nejvíce mne oslovila definice: „*Mateřský jazyk je ten, který se člověk naučil jako první a zároveň jazyk, se kterým se jedinec identifikuje*“. Pokud mají rodiče různé mateřské jazyky a každý hovoří od začátku s dítětem vlastním jazykem, bude mít dítě podle definice původu dva mateřské jazyky (Skutnabb Kangas, 2000).

Kielhöfer a Jonekeitová uvádějí, že oba jazyky jsou vnímány jako mateřské, v případě, že k nim má dítě přirozený a rovnocenný přístup, a pokud učení obou jazyků probíhá nenásilně (Kropáčová, 2006).

„Čeština je obtížný a bohatý jazyk, a i kdyby nebyl, je pro dítě nezbytné, aby v době osvojování si mateřštiny, tedy alespoň do tří let věku, nebylo rušeno výukou dalšího jazyka, pokud to není přirozené – jako v bilingválních rodinách“ (Kudrličková, 2009, s. 28).

2.5. Faktory ovlivňující vývoj řeči

Vývoj dětské řeči neprobíhá samostatně, je to velmi složitý proces, který ovlivňuje celá řada faktorů. Tato kapitola se zaměřuje na faktory, které jsou pro rozvoj řeči nejdůležitější.

Klenková (2006) dělí faktory ovlivňující vývoj řeči na vnitřní a vnější. K vnitřním faktorům ovlivňujícím vývoj řeči řadí vrozené předpoklady pro řeč, správný vývoj sluchového a zrakového analyzátoru, obratnost mluvních orgánů, nepoškozenou nervovou soustavu a zdravý fyzický i duševní vývoj. Mezi vnější faktory, které ovlivňují vývoj řeči, řadí vliv výchovy a prostředí, správný řečový vzor a dostatečné množství přiměřených řečových podnětů.

Plevová a Slowik (2010, s. 37-38) mezi faktory ovlivňující vývoj řeči řadí: inteligenci, pohlaví, bilingvismus, dvojčata, stimulaci rodičů, společensko-ekonomické podmínky a zdravotní stav dítěte.

- *Intelligence* – Bystřejší děti začínají mluvit dříve, jejich slovní zásoba se vyvíjí rychleji, lépe artikulují, používají delší a gramaticky správnější věty.

- *Pohlaví* – Děvčata převyšují chlapce jak v rychlosti rozvoje slovní zásoby, tak i v artikulaci.

- *Bilingvismus* – Mnohé výzkumy dokázaly, že děti z dvojjazyčných rodin vynikají ve výzkumných testech kreativity. Tyto výzkumy také popřely názory, že bilingvální děti zaostávají ve vývoji řeči.

- *Dvojčata* – Bylo dokázáno, že dvojčata mají opožděný vývoj řeči. Jako příčinu uvádějí, že dvojčata mají méně verbálních stimulů od rodičů. Dvojčata vyrůstají blízko sebe, rychle se naučí chápat řečové projevy toho druhého a nemají motivaci dorozumívat se s ostatními.

- *Stimulace rodiči* – U dětí, kterým se rodiče dostatečně věnují, povídají si s nimi, roste slovní zásoba rychleji. Naopak, pomalejší vývoj řeči je zaznamenáván u dětí, které tráví příliš času sledováním televize.

- *Společensko-ekonomické podmínky* – Velký vliv na vývoj řeči u dětí má také společenské a ekonomické prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Autoři uvádějí, že již kolem věku tří let používají děti, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání, o mnoho více slov než děti rodičů s nižším vzděláním.

- *Zdravotní stav dítěte* – Také tělesné postižení či onemocnění negativně ovlivňuje vývoj řeči dítěte.

2.6. Specifika předškolního věku

Někteří autoři v odborných publikacích označují předškolní období, jako celé období od narození až po nástup do školy. Ve většině publikací o vývojové psychologii však autoři popisují toto období jako věk mezi třetím až šestým rokem dítěte. Výzkumný soubor v praktické části mé diplomové práce tvoří děti předškolního věku, kterým je mezi dvěma a půl až pěti lety. Proto zde toto období krátce popisují.

Mezi třetím až pátým rokem bývají děti neustále v pohybu, jsou energické, zvědavé a nadšené pro nové věci. Rozvíjejí se u nich motorické schopnosti, intelekt, projevuje se kreativita a fantazie. Předškolní věk je nejdůležitější a nejdynamičtější období pro rozvoj slovní zásoby (Allen, Marotz, 2002).

Předškolní věk, období mezi třetím až šestým rokem, popisuje Šulová (2010) obdobím zkvalitňování řečových dovedností. U dětí v tomto věku dochází k rozšiřování slovní zásoby, k osvojování gramatických pravidel, zvětšuje se rozsah i složitost vět, roste zájem dítěte o řeč. Dítě je schopno delší dobu poslouchat čtený text. Komunikativní složka řeči je dominantní. Řeč se stává významným dorozumívacím prostředkem a hraje velkou roli v procesu sociální integrace jedince do skupiny. Také kognitivní, poznávací, složka řeči se bohatě rozvíjí. Například dítě si umí představit zvíře, které nikdy reálně nevidělo, ale má o něm základní znalosti pomocí verbálního popisu. Děti umějí jednoduchým způsobem vyjádřit své pocity, prožitky, potřeby.

Mezi dětmi dochází v tomto období k velkým individuálním rozdílům především v oblast řečové produkce, chápání textu ale i zájmu o mluvené slovo (Šulová, 2010).

„Pro období dítěte v předškolním věku jsou charakteristické otázky, kterými dítě doslova bombarduje své okolí. Komunikační zásadou je neignorovat tyto otázky. V životě předškoláka je komunikace velmi důležitá, je již oboustranná. Dítě více komunikuje, požaduje vysvětlení, objasnění a zdůvodnění. To je velmi důležité pro jeho jistotu. I když se v tomto věku dítě častěji setkává se svými vrstevníky i bez přítomnosti rodiče, potřebuje stále

korigovat a objasňovat určité věci a události právě od rodiče“ (Plevová, Slowik, 2010, s. 51).

Významným sociálním mezníkem pro dítě předškolního věku je nástup do mateřské školy. Dítě se musí přizpůsobovat požadavkům nového sociálního prostředí, učí se žádoucím způsobům chování, osvojuje si základní normy chování. Děti zde navazují nové kontakty s vrstevníky (Vágnerová, 2005).

„Potřeba sociálních kontaktů je u dítěte přirozená, proto se musí realizovat jak v rodinných podmínkách, tak i v společných výchovných zařízeních“ (Kuric, 2000, s. 64).

Tříleté dítě

Motorický vývoj

Při chůzi po schodech nahoru i dolů již střídá tříleté dítě nohy. Jezdí na tříkolce, umí kopat do většího míče, navléká korálky na šňůru, dovede napodobit kresbu kruhu podle předlohy. Děti si v tomto věku rády hrají s plastelínou, rády staví z kostek. Může se již projevovat, která ruka je dominantní. Poradí si s většími knoflíky a zipy na oblečení (Allen, Marotz, 2002).

Vývoj řeči

V tomto období se výrazně rozšiřuje slovní zásoba. Tříleté dítě aktivně používá tři sta až tisíc slov. Věty, které tvoří, jsou delší. Dítě dovede pojmenovat osoby na obrázcích, jmenuje věci i jednoduché činnosti. Umí krátké říkanky, zpívá jednoduché písničky a rádo naslouchá krátkým povídkám. Také správně odpovídá na jednoduché otázky typu „Kde?“, „Co je to?“, „Co děláš?“ (Langmeier, Krečířová, 1998). Tříleté děti se rádi dívají do knížek, někdy předstírají, že „čtou“ nebo vysvětlují co je namalované na obrázcích (Allen, Marotz, 2002).

Výslovnost u tříletých dětí bývá ještě hodně nedokonalá. Dítě nahrazuje mnohé hlásky jinými nebo je vyslovuje nepřesně. V tomto věku děti rády povídají, i když nemají žádné posluchače (Plevová, Slowik, 2010).

Sociální vývoj

Děti bývají v tomto věku přátelské, vstřícné, často se smějí a snaží se zavděčit. Přidávají se k jednoduchým hrám a skupinovým činnostem. Dítě chápe, v čem spočívá střídání, ale ne vždy je ochotné se střídat, vlastní hračky brání. Při hře dítě zapojuje fantazii a představivost (Allen, Marotz, 2002).

Čtyřleté dítě

Motorický vývoj

Dítě umí chodit po úzké kladině, která je nízko nad zemí. Dokáže stát na jedné noze, leze po žebříku, šplhá na dětských prolézačkách. Tužku drží dítě již ve třech prstech, umí překreslit některé tvary a písmena (Langmeier, Krečířová, 1998).

Dětská zručnost se objevuje s narůstající soběstačností. Dítě se dovede samo obléci, obout boty, zapnout knoflíky i pásek, samostatně jí (Allen, Marotz, 2002).

Vývoj řeči

Na počátku tohoto období dítě ovládá okolo tisíc až tisíc dvě stě slov. Začíná mluvit v delších a složitějších větách, používá předložky „v“, „na“ „pod“ a přivlastňovací tvary zájmen a jmen. Dovede správně odpovědět na otázky typu „Čí?“, „Kdo?“, „Proč?“ a „Kolik?“. V tomto věku dítě také začíná správně používat budoucí čas. Zpívá jednoduché písničky a recituje básničky. Řeč bývá většinou srozumitelná (Vágnerová 2005).

Sociální vývoj

Společná hra s ostatními dětmi a kamarádství jsou pro čtyřleté děti velmi důležité. Děti v tomto věku vyhledávají pozornost a chválu ze strany dospělých. Velmi rychle a nepředvídatelně se u dětí v tomto období mění nálady. Vztekají se kvůli maličkostem, trucuují, když se nemohou podílet, na čem chtějí. Nerady se v něčem střídají, rády na druhé děti žalují (Allen, Marotz, 2002).

Pětileté dítě

Motorický vývoj

V tomto období se zdokonaluje hrubá motorika. Dítě dovede chodit pozpátku, našlapovat na paty a na špičky, udrží rovnováhu na jedné noze, jezdí na koloběžce. Po schodech chodí dítě bez pomoci a střídá u toho nohy. Některé děti se v tomto věku už učí jezdit na kole. Rovněž jemná motorika bývá u pětiletých dětí na velmi dobré úrovni. Dítě dovede správně zacházet s tužkou, stříhá nůžkami, je schopno zavázat tkaničky. Je zcela zřejmé, která ruka je dominantní (Allen, Marotz, 2002).

Vývoj řeči

Slovní zásoba dětí tohoto věku obsahuje tisíc pět set slov a více. Dítě dovede pojmenovat čtyři až osm barev, podle obrázků převypráví známý příběh, samo vymýšlí vtipy a říkanky. Řeč je již bez agramatismů. Dítě se zdokonaluje ve skloňování, časování a stupňování (Kuric, 2000).

Sociální vývoj

V tomto věku má pro dítě velký význam přátelství a činnost ve skupině. Projevuje se potřeba spoluúčastníků při hře. Dítě se dělí o hračky, rádo pomůže. Při hře se učí vzájemnému respektu, podřizuje se pravidlům. Rádo se chlubí svými úspěchy (Allen, Marotz, 2002).

3. Bilingvismus

3. 1. Definice bilingvismu

V odborné literatuře můžeme najít mnoho odlišných definic bilingvismu. Jednotliví autoři nahlízejí na problematiku bilingvismu z různých hledisek. Každý se snaží ve své definici odrazit svůj úhel pohledu.

„Přestože se o bilingvismu poměrně běžně hovoří, přetrvávají o něm nepřesné představy. Pojem bilingvismus dosud není jednotně vymezen ani v naučných slovnících či v odborných publikacích“ (Jelínek, 2005, s. 153).

Rozdílné definování bilingvismu dokládám následujícími příklady:

Veselý (in Jelínek, 2005, s. 153) označuje bilingvismus „jako schopnost jedince používat při komunikaci dvou jazykových systémů“.

Příruční slovník naučný (1962) definuje bilingvismus jako jev, kdy jedinec či společnost užívají stejně běžně dvou jazyků.

Psychologický slovník (Hartl, Hartlová, 2000, s. 74): „Bilingvismus je schopnost hovořit plynně dvěma jazyky.“

„V přesnějším psycholingvistickém vymezení je bilingvismus druh komunikativní kompetence, umožňující realizovat různé komunikační potřeby pomocí jak prvního, tak druhého jazyka“ (Průcha a kol., 1998, s. 30).

Černý (in Jelínek, 2005, s. 153) uvádí: „v psycholingvistice se většinou považuje za bilingvní pouze osoba, která zvládla dva jazyky v plné šíři a může je používat stejně dokonale, tj. na úrovni mateřského jazyka“. Také další zahraniční autoři se přiklánějí k názoru, že za bilingvální jedince nelze považovat ty, kteří mají pouze omezenou znalost druhého jazyka. „Bilingvní jedinec by měl mít plnou kompetenci ve dvou jazycích“ (Bloomfield, in Šulová, 2010, s. 149). Naproti tomu se však můžeme setkat s definicemi, které na stejně dokonalé znalosti v obou jazycích netrvají. „Bilingvní jedinec je ten, který disponuje kompetencí v jiném než mateřském

jazyce, alespoň v jedné z těchto lingvistických oblastí – porozumění, mluvení, čtení, psaní“ (Macnamara, in Šulová, 2010, s. 149).

Dle Šulové (2010) dělí Baetens-Beardsmore (1982) bilingvisty na reaktivní, tedy ty, kteří rozumí a čtou v několika různých jazycích, a na bilingvisty produktivní, kteří současně hovoří a píšou v několika různých jazycích.

Štefánik (2000a) považuje za bilingvistu jedince, který je schopen alternativně používat dva jazyky při komunikaci s ostatními v závislosti na situaci a prostředí, ve kterém komunikace probíhá. V závislosti na svých potřebách je pak jedinec schopen střídavě používat ke komunikaci oba jazyky. Říká, že bilingvální jedinec nemusí ovládat oba jazyky na stejné úrovni.

Z uvedených definic je patrné, že vytvořit jednotnou definici, která by nahlížela na problematiku bilingvismu ze všech úhlů pohledů, je prakticky nemožné. Při jednotlivých charakteristikách bilingvismu se setkáváme jak s velmi širokým vymezením, tak i s užším, přesnějším, popisem. Na závěr zde cituji finskou jazykovědkyni T. Skutnabb-Kangas, která na celou problematiku bilingvismu nahlíží z více úhlů pohledů a vytvořila tuto výstižnou definici:

„Bilingvální jedinec je ten, kdo je schopen plně užívat dva jazyky, jak v monoligvální, tak v bilingvální komunitě, v souladu se sociokulturními požadavky kladenými touto komunitou nebo jedincem samotným na jeho komunikativní a kognitivní schopnosti. Dvojjazyčný jedinec užívá oba jazyky na stejné úrovni jako rodilý mluvčí a je schopen se ztotožnit s oběma (či více) jazykovými skupinami a kulturami nebo jejich částmi“ (Housarová, 2002, s. 23).

V mé diplomové práci pod pojmem bilingvální dítě chápu jedince, který si osvojuje a používá oba jazyky ve svém přirozeném prostředí, učí se od rodičů, kteří mluví různými jazyky.

3. 2. Druhy bilingvismu

Bilingvismus můžeme klasifikovat podle různých kritérií, hledisek či východisek. Ve své práci vycházím z odborných publikací Jozefa Štefánika, které doplňuji dalšími zdroji.

Bilingvismus individuální a společenský (kolektivní)

Kritériem dělení bilingvismu na individuální a společenský je počet jedinců do tohoto jevu zahrnutých.

Individuální bilingvismus je schopnost jedince osvojit si a používat dva jazyky. Můžeme o něm mluvit v případě výchovy dětí v bilingválních rodinách či ve školách s bilingválním vyučováním v monolingválním státě (Štefánik, 2000a).

Kolektivní bilingvismus je zpravidla „výsledkem přirozeného častého kontaktu s nositeli druhého jazyka“ (Jelínek, 2005, s. 154). Existuje v zemích nebo oblastech, které mají více oficiálních jazyků, např. v Kanadě, ve Švýcarsku, v Belgii aj. Představuje situaci, kdy převážná většina členů společnosti je bilingvální nebo situaci menšinových komunit, kdy jazyk komunit není oficiálně uznáván a její členové jsou nuceni naučit se jazyk většiny (Doskočilová, 2002).

Vzájemný vztah individuálního a společenského bilingvismu je velmi úzký. Ovládnutí dvou jazyků bývá často ekonomickou nutností nebo otázkou společenské prestiže. „Individuální bilingvismus je tedy nevyhnutelným důsledkem společenského bilingvismu“ (Štefánik, 2000b, s. 16).

Bilingvismus produktivní (aktivní) a receptivní (pasivní)

Z hlediska použití a funkce jazyka mluví Hoffmannová (in Štefánik, 2000b) o produktivním a receptivním bilingvismu. „Produktivní bilingvista“ umí v obou jazycích hovořit, rozumí jim a také v nich dovede číst a psát. Jedinec receptivního bilingvismu je schopen pouze rozumět druhému jazyku ve zvukové nebo písemné podobě. Jedinec jazyku rozumí, ale nedovede nebo není ochoten v něm aktivně komunikovat.

Bilingvismus simultánní a sukcesivní

Podle doby, kdy u jedince dochází k osvojování jazyka, můžeme rozdělit bilingvismus na simultánní a na sukcesivní (Kropáčová, 2006).

McLaughlin (in Štefánek, 2000b) popisuje simultánního bilingvistu jako jedince, který si osvojuje oba jazyky současně od začátku nebo si další jazyk začalo osvojovat před třetím rokem. Pokud se začne jedinec učit druhý jazyk až po dovršení třech let, mluví o bilingvistu sukcesivním.

Bilingvismus přirozený, školní a umělý

Podle kontextu, ve kterém si jedinec osvojil druhý jazyk, dělí někteří autoři bilingvismus na přirozený a na bilingvismus školní. Přirozený bilingvismus vzniká přirozeně v dvojjazyčném prostředí – například, pokud dítě vyrůstá ve smíšeném manželství a osvojuje si mateřský jazyk matky i mateřský jazyk otce. Dítě se tak učí dva jazyky v přirozené komunikaci (Kropáčová, 2006). „Přirozený bilingvismus vzniká na základě stálého jazykového kontaktu s příslušníky jiného jazykového společenství“ (Jelínek, 2005, s. 154).

Školní bilingvismus je výsledek formálního vyučování ve škole. Jedinec si druhý jazyk osvojuje ve škole a mimo školní prostředí nemá příliš možností v tomto jazyce komunikovat. Rozdíl mezi přirozeným a školním bilingvistem spatřuje však autor spíše ve způsobu zvládnutí druhého jazyka než v prostředí, ve kterém osvojování probíhá. U přirozeného bilingvistu si jedinec osvojuje druhý jazyk simultánně nebo sukcesivně. U školního bilingvistu si jedinec osvojuje druhý jazyk v uměle vytvořeném prostředí (Štefánek, 2000b).

Štefánek (2000a) píše o umělém (intenčním) bilingvistu také v situaci, kdy si dítě osvojuje od jednoho nebo od obou rodičů jazyk, který není jejich jazykem mateřským. Například situace, když se jeden z rodičů při narození dítěte rozhodne, používat při komunikaci s dítětem výhradně angličtinu. Většina autorů se v odborné literatuře vyjadřuje k takovému modelu „umělého“ bilingvistu negativně. Profesor Štefánek je zcela opačného názoru. On sám se rozhodl pro bilingvální výchovu svých dětí metodou intenčního bilingvistu.

Bilingvismus nemluvňat, dětský a pozdní

Z hlediska věku vzniku bilingvismu můžeme rozlišit čtyři věkové kategorie, podle vývojového období, – bilingvismus nemluvňat, dětský bilingvismus, bilingvismus dospívajících a dospělých.

U bilingvismu nemluvňat je nutné, aby si dítě osvojovalo oba jazyky současně od narození. U dětského bilingvismu dochází k postupnému osvojení si obou jazyků. Nelze však vždy jasně rozlišit, zda jde o simultánní či sukcesivní osvojení. Pozdní bilingvismus se dělí na bilingvismus dospívajících a dospělých mluvčích. Pojem adolescentní bilingvismus se používá u jedinců, kteří se bilingvisty stali po pubertě. U jedinců starších dvaceti let se používá pojem dospělý bilingvismus (Harding-Esch, Riley, 2008).

Bilingvismus koordinovaný, složený a subordinovaný

Mezi další druhy bilingvismu, s kterými se můžeme v odborné literatuře setkat, patří bilingvismus koordinovaný, složený a subordinovaný. Tyto termíny nejsou v současnosti tolik používané. Jelínek (2006) uvedené druhy bilingvismu popisuje takto:

Koordinovaný bilingvismus – jedinec ovládá oba jazyky na úrovni mateřštiny

Subordinovaný bilingvismus – druhý jazyk je osvojen méně, je jakoby podřízen prvnímu jazyku, který je ve vědomí jedince pevně zafixován

Složený bilingvismus – jedinec si osvojuje oba jazyky přes jeden jazykový systém

Bilingvismus asymetrický

Asymetrický bilingvismus je druh pasivního bilingvismu. Jedinec umí výrazně lépe v daném jazyce hovořit, méně v něm rozumí. Tento typ se může vyskytnout u metody bilingvální výchovy „*Jeden jazyk, jeden rodič*“. Dítě si zvykne na způsob vyjadřování, melodii, tempo a přízvuk řeči výlučně od jednoho ze svých rodičů. Ostatním mluvčím v daném jazyce špatně rozumí (Baker, 2007).

3. 3. Strategie při bilingvální výchově dětí

V případě, že se do vícejazyčného manželství či bilingválního prostředí narodí dítě, rodiče se musí rozhodnout, jaké jazyky budou v rodině při komunikaci používat. Existují tři možnosti. Rodiče se mohou rozhodnout, zda používat jazyk matky, nebo všichni hovořit jazykem otce. Třetí možností je vychovávat děti dvojjazyčně, tedy tak, že se v rodině mluví oběma jazyky. V tomto případě je důležité zvolit vhodnou strategii výchovy (Šulová, 2010).

V současnosti se také mnoho rodin stěhuje za prací do zahraničí. Mateřský jazyk rodičů je společný, ale v zemi, kde žijí, se mluví jiným jazykem. Při rozhodování, jaký jazyk či jazyky bude rodina při výchově dětí používat, záleží na řadě faktorů. Důležité je, jaký je oficiální jazyk země, v níž rodina žije. Také záleží na tom, jak je mateřský jazyk rodičů v zemi přijímán, zda je v zemi vyučován, jak často rodina migruje, jakým jazykem mezi sebou rodiče komunikují, zda je rodina úplná či neúplná a mnoho dalších faktorů (Šulová, 2010).

3. 3. 1. Typologie bilingválních rodin

Harding-Esch (2008, s. 70-72) popisuje následujících pět typů bilingválních rodin.

1. *Typ*

Rodiče: Rodiče mluví různými jazyky, každý z nich do určité míry ovládá jazyk partnera.

Komunita: Jazyk jednoho z rodičů je dominantním jazykem komunity.

Strategie: Každý z rodičů mluví s dítětem od narození vlastním jazykem.

2. *Typ*

Rodiče: Rodiče mají odlišný mateřský jazyk.

Komunita: Jazyk jednoho z rodičů je dominantním jazykem komunity.

Strategie: Oba rodiče mluví nedominantním jazykem s dítětem, které je dominantnímu jazyku plně vystaveno pouze mimo domov a zejména se vstupem do mateřské školy.

3. Typ

Rodiče: Rodiče mají stejný mateřský jazyk.

Komunita: Dominantním jazyk není jazykem rodičů.

Strategie: Rodiče mluví s dítětem vlastním jazykem.

4. Typ

Rodiče: Rodiče mají odlišný mateřský jazyk.

Komunita: Dominantní jazyk se liší od obou mateřštin rodičů.

Strategie: Rodiče mluví s dítětem od narození vlastním jazykem.

5. Typ

Rodiče: Rodiče mají stejný mateřský jazyk.

Komunita: Dominantním jazykem komunity je stejný jako jazyk rodičů.

Strategie: Jeden z rodičů vždy dítě oslovuje v jazyce, který není jeho mateřským jazykem.

3. 3. 2. Druhy strategií

Sovák hovoří o mateřské (přímé) metodě výchovy k bilingvistu v případě, že si dítě osvojuje a používá oba jazyky ve svém přirozeném prostředí. „Dítě se dostává do dvou odlišných jazykových kontextů, kde si v citové vazbě na určité osoby nebo prostředí osvojuje dva jazyky, aniž by překládalo z jednoho jazyka do druhého, anebo se učilo gramatická pravidla“ (Sovák, in Housarová, 2003, s. 3).

Existuje více možností bilingvní výchovy dětí v rodině. V této kapitole uvádím nejčastěji používané strategie. Nejvíce se zaměřuji na strategii „*Jeden člověk, jeden jazyk*“. Této metodě se dále věnuji i v praktické části diplomové práce.

Jeden člověk, jeden jazyk

Autorem nejznámější strategie používané při bilingvální výchově dětí je francouzský lingvista M. Grammont. Tato strategie se také někdy nazývá „Grammovo pravidlo“ či „Ronjatův princip“. V roce 1908 požádal Grammonta kolega J. Ronjat o radu, jak má postupovat při bilingvální výchově svého dítěte. Ronjatova manželka byla Němka (Štefánik, 2000b).

Grammont svému kolegovi odpověděl: „Dítě není třeba nic učit. Stačí s ním jednoduše komunikovat, v jednom z jazyků, které se má naučit. Je tu však problém: každý jazyk musí být spojen s jednou osobou. Ty bys měl vždy hovořit francouzsky a matka dítěte německy. Nikdy si role nevyměňujte. Tímto způsobem začne dítě mluvit dvěma jazyky bez toho, že by si to uvědomilo“ (Ronjat, in Štefánik, 2000b, s. 23).

Podstatou této metody je důsledné dodržování zásady *Jedna osoba, jeden jazyk*. Doporučuje se používat převážně ve smíšených manželstvích s odlišnými mateřskými jazyky u obou rodičů. Pro rodiče je nejpřirozenější pokud na děti mluví svou řečí. Každý s rodičů mluví na dítě pouze jedním jazykem, zpravidla svým mateřským jazykem. Dítě mluví na své rodiče odlišnými jazyky (Štefánik, 2000a).

Může se však stát, že nastanou v používání této strategie problémy. V případě, že tráví jeden s rodičů s dítětem podstatně více času než druhý rodič, např. matka na mateřské dovolené, pracující otec. Dítě sice oběma jazykům rozumí, ale aktivně používá pouze jeden jazyk. Další komplikace může nastat, pokud rodiče nebo jeden z nich nezvládají mateřský jazyk toho druhého. Rodiče pak často nerozumí, o čem se ten druhý s dítětem baví. Pokud jeden z mateřských jazyků rodičů při používání této metody hodně převažuje, odborníci rodičům doporučují rozvíjet nedominantní jazyk čtením knih, poslechem písní, navštěvováním dětí a rodin, které méně používaným jazykem mluví, či zapsáním dítěte do zájmového kroužku, kde je druhý jazyk jediný (Sobotková, 2010).

Jeden jazyk doma, druhý mimo domov

Dominantní jazyk okolí si dítě osvojuje mimo rodinu, ve škole, mezi přáteli, v zájmových kroužcích, z médií. Doma si osvojuje minoritní jazyk, který je zpravidla mateřským jazykem obou rodičů. Důležité je důsledné a záměrné dodržování této strategie – doma se má mluvit pouze minoritním jazykem, mimo domov majoritním jazykem. Při dlouhodobém porušování této strategie může dojít k asimilaci a následně k monoligvismu (Grosjean, in Housarová, 2003).

Strategie postupného seznamování s dvěma jazyky

Při zvolení této metody používají oba rodiče v komunikaci s dítětem nejprve jeden jazyk. Po dostatečném vytvoření základů prvního jazyka, rodiče přidávají jazyk druhý. Ten se přidává většinou v období okolo třetího roku věku dítěte (Štefánek, 2000b).

Střídání jazyků nezávisle na situaci, tématu, osobě

Tato strategie, kdy rodiče bilingválních dětí střídají dva jazyky lhostejným způsobem, je považována za neefektivní, organizačně náročnou a často končí neúspěchem (Grosjean, in Housarová, 2003).

„Pro dítě je neplánované přepínání z jazyka do jazyka nečitelné, bez zákonitostí a může je dovést až k jazykovému míšení, kdy samo neodlišuje jeden jazyk od druhého“ (Šulová, 2010, s. 152).

Strategie závislá na čase

Méně časté je používání dvou jazyků v závislosti na čase. Při výběru této metody hovoří rodina jedním jazykem například o víkendech, druhým jazykem během všedních dnů (Štefánek, 2000b). Příkladem této strategie mohou být také některé bilingvální školy v Kanadě (Šulová, 2010).

3. 4. Vývoj řeči bilingválního dítěte

První výzkumy zabývající se problematikou bilingvismu popisovaly dvojjazyčnost jako něco škodlivého, co má negativní vliv na osobnost jedince. V literatuře se objevovaly studie o tom, že bilingvismus způsobuje zaostalost vyjadřovacích schopností člověka, že zhoršuje školní úspěšnost a dokonce se objevily názory, že způsobuje koktavost (Bradáčová, 2001).

Současné výzkumy a názory na bilingvismus se výrazně změnily. Přesto stále někteří zastávají názor, že bilingvismus a bilingvální výchova může negativně ovlivnit jak vývoj osobnosti, tak jeho řečový vývoj. Většina dnešních odborníků na bilingvismus a vícejazyčnost však mají názor opačný. Domnívají se, že dvojjazyčnost jako taková pro jedince nebývá přítěží. Komplikací bývá situace, kdy se dítě musí jazyk učit v nepřírodném prostředí. Většina odborníků tedy souhlasí s názorem, že pokud má dítě přirozený rovnocenný přístup k oběma jazykům a učení probíhá nenásilně, může dvojjazyčnost pozitivně ovlivnit především jazykový rozvoj jedince (Kropáčová, 2006).

Jazykový vývoj dětí vyrůstajících monolingválně, tedy s jedním mateřským jazykem, není zásadně odlišný v porovnání s dětmi vyrůstajícími s více jazyky. U obou typů výchovy, monolingvální i bilingvální, probíhá nejprve začátek vlastního vývoje řeči, dále dítě tvoří jednoduché gramatické konstrukce, poté začíná tvořit artikulačně nenáročné hlásky atd. (Housarová, 2003).

Děti vychovávané bilingválně musejí navíc rozlišit dva jazykové systémy, získat vztah k dvěma jazykovým společenstvím a dvěma kulturám. Tento proces bývá u každého bilingvisty různě dlouhý. Záleží na mnoha faktorech, mezi které patří například individuální dispozice jedince, motivace, prostředí, intenzita kontaktu s jazyky, charakteristika rodiny a další. Oba jazyky se jak při osvojování, tak při následném používání vzájemně ovlivňují (Kropáčová, 2006).

„V otázce separace obou jazyků u bilingválních dětí se vytvořily dvě školy myšlení“ (Harding-Esch, Riley, 2008, s. 74). Někteří autoři tvrdí, že dítě, které si osvojuje dva jazyky simultánně, je od sebe dokáže zřetelně oddělovat od úplného začátku. Od začátku řečového vývoje se u něho tedy tvoří dva jazykové systémy. Naproti tomu jiní autoři zastávají názor, že bilingvální dítě část svého řečového vývoje prochází stádiem, ve kterých dva jazykové systémy teprve postupně rozlišuje (Štefánek, 2000b).

Nyní zde uvádím tři stadia procesu simultánního osvojování si dvou jazyků.

Jeden lexikální systém

Toto stádium trvá přibližně do dvou let věku dítěte. Dítě používá slova obou jazyků, komolí je a míchá. Nerozlišuje, do kterého jazyka které slovo patří. Jazykové struktury se v tomto období intenzivně prolínají (Kropáčová, 2006).

Pokud dítě zná nějaké slovo v jednom jazyce, většinou nemá ve svém slovníku jeho ekvivalent v jazyce druhém. Někteří rodiče si již v tomto raném období stěžují, že jejich děti nemluví správně ani v jednom z jazyků. Pro toto období je to však zcela normální jev. Dítě považuje oba jazyky za jeden systém, ve kterém má uloženo množství synonym, ale používá pouze jedno (Šulová, 2010).

Dva lexikální systémy, jeden gramatický systém

Přibližně od dvou let začíná mít dítě dva oddělené systémy slovní zásoby. V obou jazycích však používá stejná gramatická pravidla. Jazyk začíná používat podle toho, s kým hovoří. Stále může tvořit věty, které obsahují slova z obou jazyků. Jednou ze známek, kdy si dítě začíná uvědomovat, že existují dva rozdílné jazyky, je období, ve kterém již umí dítě pojmenovat jeden předmět v obou jazycích. Mezi další, již jasnější znak, patří období, kdy je dítě schopné překládat z jednoho jazyka do druhého (Harding-Esh, Riley, 2008).

Dva lexikální, dva gramatické systémy

Toto období je charakteristické tím, že dítě již dovede jasně rozlišovat slovník i gramatiku obou jazyků. V řeči dítěte se objevuje jen minimální prolínání jazyků. Do tohoto třetího stádia přechází dítě postupně. Záleží na individuálních schopnostech jedince, postojích rodičů, na době působení obou jazyků a mnohém dalším (Šulová, 2010).

Pravidlo *Jedna osoba, jeden jazyk* je pro dítě vhodná k rychlé orientaci v obou jazycích. Použití správných gramatických struktur, výslovnosti a intonace upevňuje také pevné emocionální pouto. Autoři v odborné literatuře považují na konci tohoto stádia jedince za *bilingválního* (Housarová, 2003).

3. 5. Zvláštnosti v řečovém vývoji bilingválního dítěte

3. 5. 1. Interference (prolínání)

O interferenci jednoho jazyka do druhého můžeme mluvit pouze v případě, že existují důkazy dvou oddělených systémů (Harding - Esch, Riley, 2008).

Jedinci učící se dva jazyky by měli jejich jazykové systémy vzájemně odlišovat. Přesto se však stává, že v řeči bilingválních jedinců můžeme pozorovat prolínání určitých elementů z jednoho jazyka do druhého. Přenos hlásek, slov, rytmu či pravidel z jednoho jazyka do druhého se nazývá interference (Kropáčová, 2006).

V následujících odstavcích se věnuji prolínání jazyků v jednotlivých jazykových rovinách. Používám schéma podle Hoffmanna (1991, in Housarová, 2002).

Prolínání jazyků na fonologické úrovni

Tato úroveň se týká přízvuku, délky slabik, rytmu řeči, intonace a výslovnosti. Převážně u dospělých osob, které si druhý jazyk osvojili až v pozdějším věku, se mohou v těchto zmíněných oblastech vyskytovat značné fonologické odchylky. Při užívání druhého jazyka dochází u těchto dospělých k prolínání prvků z mateřského jazyka. Může se u nich vytvořit například silný

přízvuk v druhém jazyce. Pokud se jedinec setká s druhým jazykem ve velmi raném věku, osvojí si v něm lépe správný přízvuk, intonaci i výslovnost.

Prolínání jazyků na gramatické úrovni

Gramatická interference se zaměřuje na pořádek slov ve větě, správné užívání zájmen, časování sloves, skloňování podstatných a přídavných jmen atd. Výskyt tohoto jevu je nutné posuzovat velmi opatrně. Také v běžném, přirozeném ontogenetickém vývoji u dětí vyrůstajících s jedním mateřským jazykem se objevují dysgramatismy (Housarová, 2002).

Prolínání jazyků na lexikální úrovni

Lexikální interference je charakteristická pro určité dětské věkové období. Mezi nejnápadnější jevy v řeči bilingválního jedince patří prolínání z jednoho jazyka do druhého na úrovni slov. Pokud si děti nemohou zapamatovat odpovídající slovo nebo je výraz příliš obtížný, vytvoří si dítě „nové“ pro něj jednodušší slovo. Také novotvary, chybné použití slov či nesprávné doslovné překládání různých výrazů, řadí odborníci do oblasti lexikální interference (Housarová, 2002).

3. 5. 2. Přepínání kódů (code - swiching)

Přepínání není to samé jako míchání jazyků. Míchání se vyskytuje u bilingválních dětí v prvních fázích řečového vývoje. Přepínání je spojováno převážně s dospělými bilingvisty. Tento jev se v komunikaci jedince vyskytuje z důvodu přesnějšího vyjádření složitějších myšlenek, při vyjádření emocí v dominantnějším jazyce, z potřeby zdůraznění osobní zainteresovanosti jedince či ze snahy být dobře pochopen. Další situace, kdy jedinec použije „přepínání“, může nastat ve snaze vyloučit jednojazyčného mluvčího z konverzace (Štefánik, 2000a).

3. 5. 3. Míchání jazyků (code – mixing)

Mnoho odborníků tvrdí a jejich výsledky výzkumů dokazují, že míchání jazyků je normální a typickou fází ve vývoji řeči u bilingválních dětí.

Míchání jazyků se v řečovém vývoji vyskytuje u dětí kolem věku dvou až tří let. Postupně míchání jednotlivých jazyků ustupuje. Na konci období předškolního věku vymizí téměř úplně (Kropáčová, 2006).

Jako důvody míchání jazyků uvádí Housarová (2002) následující situace:

- jedinec zná slovo v jednom jazyce, ale nezná ho ve druhém
- jedinec použije slovo z druhého jazyka, pokud je slovo z prvního jazyka příliš složité nebo méně význačné
- jedinec bude odpovídat smíšenými jazyky, pokud je vystaven smíšeným vjemům
- míchání jazyků se váže na psychiku jedince

3. 5. 4. Tiché období

Někteří autoři popisují u bilingválních dětí tzv. tiché období. Toto období, kdy dítě příliš nemluví, je typické zejména u dětí, které se s dalším jazykem seznamují až v pozdějším věku, například v mateřské škole. S druhým jazykem má dítě tedy v prvních letech pouze minimální kontakt. V tomto „tichém“ období dítě pozoruje okolí, učí se nový jazyk a nový jazykový systém (Sobotková, 2010).

3. 6. Vývoj řeči u dětí se třemi a více jazyky

Ve světě se můžeme také setkat se situací, kdy je dítě vychovávané v trojjazyčném nebo vícejazyčném prostředí. Mezi vícejazyčné národy patří například Švýcarsko, Indie či Skandinávie (Harding-Esch, Riley, 2008).

Osvojování si tří a více jazyků probíhá podobně jako osvojování si jazyků dvou. Děti vyrůstající se třemi a více jazyky procházejí tedy podobnými fázemi vývoje řeči jako děti vyrůstající se dvěma jazyky. Rozdíl mezi bilingvismem a trilingvismem spatřují odborníci v náročnosti vybrané strategie. Vhodná a úspěšná metoda pro osvojení si tří či více jazyků může být ta, kdy rodiče

používají ke komunikaci s dítětem každý svůj mateřský jazyk a třetí jazyk se dítě učí ve škole, kde v něm probíhá výuka. Při výchově dětí, které vyrůstají s třemi a více jazyky je důležitá trpělivost, velká pozornost od rodičů, důsledné dodržování strategie *Jeden člověk, jeden jazyk* (třetím jazykem mluví dítě většinou ve škole) a také dostatek času obou rodičů ke komunikaci s dětmi. U těchto dětí, daleko více než u dětí bilingválních, hrozí riziko pasivního používání některého z jazyků. Důležité proto je přibližně stejně kvalitní a časté působení všech jazyků na dítě (Baker, 2007).

3. 7. Vliv bilingvismu na dítě

Touto problematikou se zabývalo již mnoho odborníků z řad psychologů, lingvistů, pedagogů a dalších. V minulosti převládal názor, že dvojjazyčnost a dvojjazyčná výchova negativně ovlivňuje intelektuální vývoj dítěte (Doskočilová, 2002).

Bilingvismus s negativním vlivem tzv. sustraktivní („odčítací“) se u dítěte projevuje neschopností hovořit srozumitelným způsobem alespoň v jednom z jazyků, potížemi s identifikací a dále problémy kognitivními, projevující se například horšími školními výsledky (Šulová, 2010).

„Někteří psychologové upozorňovali na nebezpečí směšování obou jazyků a zpomalení osvojování jazyka, jiní odborníci byli dokonce přesvědčeni, že bilingvismus omezuje kapacitu mozku a limituje tak schopnost nabývání jiných znalostí a bývá příčinou vzniku koktavosti“ (Doskočilová, 2002, s. 231).

Jiné výzkumy zabývající se dvojjazyčností však tyto názory vyvrátily a poukázaly na mnoho výhod a pozitivních aspektů, které bilingvismus přináší. Děti vyrůstající bilingválně dosahují větší schopnosti kreativního myšlení, mají větší kognitivní a jazykovou variabilitu, větší flexibilitu v myšlení, lepší schopnosti při tvoření představ, rychleji oddělují význam od formy (Jabůrek, 1998).

Znalost dvou jazyků umožňuje těmto jedincům komunikovat s větším okruhem lidí, poznat lépe jejich zvyky, tradice a kulturu. Bilingvální jedinci bývají citlivější a tolerantnější vůči rozdílným způsobům myšlení (Doskočilová, 2002).

Průběh a výsledky bilingvální výchovy jsou závislé na situaci, v níž jedinec vyrůstá. Vše by mělo probíhat v příjemné atmosféře. Rodiče by si měli předem ujasnit metodu bilingvální výchovy, následně by ji měli důsledně dodržovat, motivovat dítě a vytvářet pro jeho vývoj klidné a podnětné prostředí. Rodiče by měli být trpěliví, nenutit dítě mluvit za určitých okolností určitým jazykem. Děti vyrůstající v bilingválním prostředí se učí nejen dva jazyky, ale také se musejí identifikovat s dvěma odlišnými kulturami (Šulová, 2010).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4. Metodologie výzkumu

4.1. Výzkumný problém

Výzkumným problémem diplomové práce je vývoj řeči dětí vyrůstajících v bilingválním prostředí. Zaměřuji se zejména na to, jak probíhá vývoj řeči u dětí v bilingvální rodině a sleduji rozdíly mezi těmito dětmi a dětmi vyrůstající monolingválně, tedy s jedním mateřským jazykem.

4.2. Cíle výzkumu

Dominantním cílem diplomové práce je popsat a vysledovat, zda probíhá řečový vývoj vybraných dětí předškolního věku vyrůstajících v přirozeném vícejazyčném prostředí stejně jako u dětí tohoto věku vyrůstajících monolingválně.

Parciálním cílem práce je zjistit, zda existují rozdíly ve výchově, a popsat specifika, případně problémy, se kterými se mohou setkat bilingvální rodiny při osvojování si a vývoji jazyků jejich dětí.

Tato práce byla zpracována kvalitativně. Můj kvalitativní přístup výzkumu důkladně zkoumá danou problematiku vývoje řeči u dětí vyrůstajících s jedním nebo více jazyky. Šetření probíhalo formou případové studie. „Smyslem případové studie je velmi podrobné zkoumání a porozumění jednomu nebo několika málu případů“ (Švaříček, 2007, s. 97).

4.3. Výzkumná otázka

Na základě formulace výzkumného problému a výzkumných cílů jsem si stanovila výzkumnou otázku, která zní: **Probíhá řečový vývoj dětí vyrůstajících v přirozeném vícejazyčném prostředí stejně jako u dětí vyrůstajících monolingválně?**

4.4. Výzkumný soubor

Všechny děti z výzkumného souboru jsem vybrala záměrně. Hlavním kritériem jejich výběru byl předpoklad, že vyrůstají v dvojjazyčném či vícejazyčném prostředí nebo pouze monoligválně, tedy s jedním mateřským jazykem. Dalším kritériem byl věk dětí. Původně jsem do šetření zařadila pouze děti ve věku od tří do pěti let, tedy děti předškolního věku. Předškolní věk je nejdůležitější a nejdynamičtější období pro rozvoj slovní zásoby (Allen, Marotz, 2002). Nakonec jsem se však rozhodla do vlastního šetření také zařadit pozorování jednoho chlapce ve věku dvou let a šesti měsíců, který vyrůstá se třemi jazyky. Chlapec sice nesplňuje původní věkové kritérium, jeho věk se odchyluje pouze o čtyři měsíce a jeho případová studie je velmi zajímavá a přínosná.

Kritériem pro výběr vícejazyčné rodiny byl dále předpoklad, že od narození dítěte rodiče používali při výchově strategii *Jeden člověk, jeden jazyk*.

Společným řečovým znakem všech dětí z mé studie je používání češtiny jako jednoho z ovládaných jazyků. Čeština je také ve všech případech rodným jazykem jejich matek. Ne pro všechny zkoumané děti je čeština jazykem dominantním.

Země, kde děti vyrůstají, jsem volila také záměrně. Letos jsem strávila dva měsíce letních prázdnin v New Yorku a opakovaně do USA jezdím za příbuznými. Pro šetření byly tedy vybrány tři děti ze Spojených států amerických a čtyři děti z České republiky. Chlapec z případové studie č. 4 se během výzkumu přestěhoval s rodinou do Německa.

Důležitou podmínkou byla samozřejmě vstřícnost, velká ochota a pomoc ze strany rodičů, převážně matek dětí, s kterými jsem většinou rozhovory vedla.

Při výběru vícejazyčných dětí do mé studie jsem použila metodu „sněhové koule“. Díky mé příbuzné žijící ve Spojených státech amerických jsem získala kontakty na další vícejazyčné rodiny. Oslovila jsem sedm vícejazyčných rodin. Z těchto rodin jsem poté vybrala ty děti, které nejvíce vyhovovaly mým požadovaným kritériím. Ze vzorku sedmi vícejazyčných rodin jsem nakonec vybrala celkem čtyři bilingvální rodiny a jejich děti. Děti z jednojazyčných

rodin znám velmi dobře osobně. Všechny tři děti vyrůstající v České republice pravidelně hlídám. Do mého výzkumného šetření jsem tedy nakonec zahrnula celkem sedm dětí. Dvě děvčata do věku tří let a jednoho měsíce a tří let a jedenácti měsíců, která vyrůstají s dvěma jazyky, s českým a anglickým jazykem. Dále dívku starou tři roky a tři měsíce, která si osvojuje tři jazyky: český, anglický a tagalog, chlapce ve věku dvou let a šesti měsíců, který je obklopen rovněž třemi jazyky (český, anglický a německý jazyk) a další tři děti předškolního věku, které vyrůstají v Čechách pouze s jedním mateřským jazykem.

Základní charakteristika zkoumaných osob

U všech dětí uvádím věk k říjnu 2011.

1/ Karlie, 3 roky a 1 měsíc, vyrůstající v dvojjazyčném prostředí (matka používá český jazyk, otec anglický jazyk, rodiče mezi sebou anglický jazyk), rodina žije v USA

2/ Maili, 3 roky a 11 měsíců, vyrůstající ve dvojjazyčném prostředí (matka používá český a anglický jazyk, otec anglický jazyk, rodiče mezi sebou anglický jazyk), rodina žije v USA

3/ Anika, 3 roky a 3 měsíce, vyrůstající ve vícejazyčném prostředí (matka používá český jazyk, otec tagalog a anglický jazyk, rodiče mezi sebou anglický jazyk), rodina žije v USA

4/ Felix, 2 roky a 6 měsíců, vyrůstající ve vícejazyčném prostředí (matka používá český jazyk, otec anglický jazyk, rodiče mezi sebou anglický jazyk), rodina žije v Německu

5/ Jonáš, 3 roky a 6 měsíců, vyrůstající v jednojazyčném prostředí (matka i otec mluví česky), rodina žije v České republice

6/ Anna, 4 roky a 11 měsíců, vyrůstající v jednojazyčném prostředí (matka i otec mluví česky), rodina žije v České republice

7/ Eliška, 5 let a 2 měsíce, vyrůstající v jednojazyčném prostředí (matka i otec mluví česky), rodina žije v České republice

4.5. Metoda sběru dat

Pro sběr dat byly použity následující metody a techniky: polostrukturované rozhovory s rodiči dětí, volné rozhovory, pozorování a kazuistická metoda. Předem jsem si vytvořila předběžný plán rozhovorů. Rozhovory byly zaměřeny na osobní a rodinné anamnézy dětí, na průběh jejich řečového vývoje a týkaly se také okolností vícejazyčné výchovy. Po realizaci prvního rozhovoru jsem ještě některé otázky v plánu upravila a doplnila. Rozhovory s rodiči dětí z vícejazyčného prostředí jsem vedla převážně během mého letního pobytu v USA, v červenci a srpnu 2011. Jeden rozhovor jsem uskutečnila prostřednictvím internetového komunikačního softwaru přes počítač. Tento rozhovor byl veden s matkou chlapce, který je obklopen třemi jazyky. Rodina se v průběhu mého šetření přestěhovala do Německa. Další rozhovor s matkou tohoto chlapce byl veden už osobně v září 2011 v Čechách při jejich návštěvě prarodičů. Rozhovory s rodiči dětí vyrůstajících s jedním mateřským jazykem se uskutečnily přímo doma v rodinách v České republice. Tyto děti jsem měla možnost pravidelně pozorovat během doby, kdy jsem je hlídala.

Volné rozhovory jsem uskutečnila během dalších setkání s rodiči, např. v české školičce v New Yorku, při společných setkáních matek na hřišti apod. Jednalo se spíše o přátelská setkání, kde jsem měla možnost děti pozorovat také při komunikaci s rodiči. Odpovědi jsem si zaznamenávala písemně do záznamového archu. Rodiče byli vždy velmi ochotní, přátelští, komunikativní, aktivně spolupracovali. Všichni s rozhovory souhlasili. Všem rodinám jsem nabídla tuto práci po dokončení k dispozici v elektronické podobě.

4.6. Zpracování dat

Data, která jsem během mého výzkumného šetření získala, jsem zpracovala v kazuistikách, případových studiích. V těchto případových studiích blíže popisují řečový vývoj vícejazyčných a monolingválních dětí. V kazuistikách cituji některé úryvky z rozhovorů s rodiči dětí. Tyto úryvky označuji uvozovkami a vyznačuji je vždy kurzívou.

4.7. Vlastní šetření – případové studie

Případová studie č. 1 – Karlie

Základní informace a celkový vývoj dítěte

Karlie se narodila v září 2008 ve Spojených státech amerických. V průběhu těhotenství a porodu nenastaly u matky žádné komplikace. Dítě po porodu vážilo 3400 g a měřilo 53 cm. Vývoj hrubé motoriky po narození probíhal zcela normálně. Dítě začalo lézt v šestém měsíci. V desátém měsíci se postavilo bez opory a těsně před prvním rokem začalo chodit. Také vývoj jemné motoriky probíhá u Karlie doposud bez problémů. Sama umí zapínat knoflíky, ráda navléká korálky. Lateralita je u dítěte zatím nevyhraněná. Žádné závažné nemoci ani úrazy Karlie neprodělala.

Karlie žije v úplné rodině, s matkou a otcem, sourozence žádné nemá. Matka dítěte pochází z České republiky a na dceru mluví pouze česky. Otec dítěte pochází z Austrálie a mluví na dceru pouze anglicky. Od narození Karlie žijí společně ve Spojených státech amerických. Otec Jonathan má vysokoškolské vzdělání, pracuje jako právník. Matka Jana má vysokoškolské vzdělání v oboru designu. Tento obor vystudovala v USA. Její angličtina a slovní zásoba v anglickém jazyce je dle jejích slov na velmi dobré úrovni, přesto sama říká, že má v angličtině lehký přízvuk. Je to pochopitelné, protože angličtina není její mateřský jazyk. Osvojila si jí studiem. Současné ovládnutí angličtiny a porozumění jazyku prohloubila při svém studiu v USA a práci na newyorské ambasádě. Ve Spojených státech amerických žije již patnáctým rokem. Nyní je s dcerou na rodičovské dovolené. Rodina bydlí ve městě New York. Jazykový vzorec rodiny je: *Jeden rodič, jeden jazyk*. Rodiče mezi sebou komunikují pouze anglicky. Otec umí některá česká slova a fráze, občas je používá při komunikaci s manželčinou rodinou. V současné době navštěvuje pravidelně hodiny českého jazyka. Čeština ho dle jeho slov fascinuje a zajímá. Hraje v tom určitě roli velmi dobrý vztah s manželčinou rodinou a snaha porozumět příbuzným z České republiky.

Karlie tráví převážnou většinu času s matkou. Jelikož má otec časově náročné zaměstnání, vidí se s ním dcera během pracovního týdne hodinu ráno a hodinu večer. Víkendy tráví celá rodina společně.

Od září roku 2011 chodí Karlie pravidelně třikrát týdně na tři hodiny do americké mateřské školy. Jednou týdně se také schází s dětmi a jejich českými maminkami v české školičce pro krajanky v New Yorku. Jedná se o děti vychovávané stejně jako Karlie, tedy dvojjazyčně, kdy matka mluví na dítě česky, otec obvykle anglicky. Program zde probíhá v českém jazyce zábavnou formou propojenou hrou. Děti se učí české říkanky, básničky, pojmenovávají barvy, poznávají českou abecedu a zpívají české písničky určené pro děti jejich věku. Každý týden Karlie navštěvuje hodiny baletu, vedené anglicky mluvící lektorkou. Dále je společně s matkou v pravidelném kontaktu s dalšími dětmi a dospělými asi dvakrát týdně. Na některých setkáních se mluví pouze česky, na některých i mezi dětmi pouze anglicky.

Řečový vývoj dítěte

Již v prvních týdnech dítě reagovalo na lidský hlas či zvuky pohledem nebo otáčením hlavičky. Kolem osmého týdne Karlie uměla broukat (nejprve však pouze bublavé zvuky). Více se začala projevovat po třetím měsíci, napodobovat různé neřečové zvuky, hlasitě se smát. Na konci pátého měsíce začala žvatlat. Nejdříve uměla slabiky „ja-ja“, poté „ta-ta“, „da-da“, později přibýlo „ma-ma“, „ba-ba“. V té době již také reagovala na své jméno a na jednoduché pokyny a říkadla. Kolem sedmého měsíce už měla své oblíbené dětské říkanky. Na některé z nich reagovala s větším entuziasmem. V té době již matka s dcerou začala docházet do českého centra v New Yorku, kde funguje česká školička pro batolata a děti předškolního věku. Zpívají se zde české písničky a s dětmi ve společnosti rodičů, většinou matek, se hraje na jednoduché hudební nástroje. První smysluplná slova začala Karlie říkat ve dvanácti měsících. Říkala slovo „Ací“, což znamená Oldík (český bratranec). Dále následovaly slova táta, máma, pes, oči, kakáš (znamenalo použití nočníku). Anglicky „ból“ (balón), „dedy“ (otec), „dok“ (pes), „o –ooo“ (něco jako jejda).

Velmi brzo a dobře si pamatovala vlastní jména příbuzných a dětí ze svého okolí. Stále však neuměla svoje jméno Karlie, ani zkráceně Kája. Ve dvaceti měsících spojovala dvě slova dohromady, po druhém roce začala vytvářet jednoduché věty. Nyní ve třech letech používá „já“ i vlastní jméno Karlie. Matka uvádí, že dcera stále rozlišuje mezi „já“ a vlastním jménem. „Já“ používá správně jen v určitých, víceméně naučených frázích. Například „Já mám hlad, Já chci, Já nechci, Já vidím, Já nevidím“. Svě jméno používá u složitějších vět – „Kájinka pojedje za tatínkem do práce“ apod.

Matka s otcem na dítě mluví od narození každým svým mateřským jazykem. Matka česky, otec anglicky. Povídání s dcerou rodiče samozřejmě přizpůsobují v obou jazycích přiměřeně věku dítěte. V prvních měsících to byly jednoduché věty týkající se osoby dítěte, jídla a péče o něj: „Ty můj mazlíčku, pojď k mamince, k tátovi, pochováme se, přebalíme se, napapáme se“. Postupem času začala být mluva rodičů složitější. Dcera začíná více vnímat a méně času spí. Rodiče si s ní hrají, učí dceru jednoduchá slova, názvy různých zvířat, jídel a dalších předmětů, ukazují jí obrázky, pojmenovávají barvy apod. Následují věty, jednoduché říkanky, písničky a další. Matka uvádí, že se s manželem snaží nyní komunikovat s dcerou přiměřeně jejímu věku. „*Diskutujeme o plánu na den, o tom co se dělo ve školce, o tom co budeme jíst, dělat o víkendu, o knihách, kroužcích, výletech a různých jiných každodenních činnostech. Neprobíráme nukleární fyziku, politiku a náboženství*“.

Vývoj řeči probíhá v obou jazycích přibližně stejně. Dítě si však vybíralo, používalo a preferovalo slova, která měla pro něj snažší výslovnost. Nyní dobře rozlišuje, s kým mluví, s matkou komunikuje česky, s otcem anglicky. Při společné komunikaci s oběma rodiči dítě dovede mezi jazyky automaticky „přepínat“. Občas rodičům téměř překládá. Požádá třeba matku česky o čaj a na otce současně zavolá „tea“ Dle slov matky, si dcera začíná být pomalu vědoma toho, že matka komunikuje oběma jazyky. Matka angličtinu používá při komunikaci s manželem, v obchodě, ve školce při komunikaci s učiteli atd. Tudíž dcera ví, že může v komunikaci s matkou používat anglický jazyk. Občas řekne: „*Maminko neeee česky*“, když po ní matka češtinu vyžaduje.

Karlie má na svůj věk velkou slovní zásobu, výborně reaguje na pokyny matky i otce. Již poznává některá písmena. Jelikož si slovní zásobu ve svém věku teprve tvoří, občas se matky ptá: „Co je to?“. Použije jí známé anglické slovíčko a chce, aby matka pojmenovala věc česky. Nebo naopak zná slovo v češtině a nezná ho v angličtině. Rodiče pozorují tento jev především při čtení a prohlížení obrázkových knih. V knihách, s kterými pracuje dítě v angličtině s otcem, zná obrázky lépe v angličtině a při použití českých obrázkových knih má více zažité české výrazy. Většinu předmětů dovede pojmenovat již v obou jazycích. Na tomto místě je nutné zmínit, že matka a hlavně otec jsou velmi ambiciózní a důslední ve výchově své dcery a v různých oblastech se snaží dceru vychovávat způsobem, který odpovídá spíš dítěti staršího věku. Je pro oba velmi důležité, aby dcera byla později úspěšná ve škole i v životě.

Okolo dvou let věku začalo u Karlie období slučování obou jazyků. Anglická slova někdy dítě použije v české větě a naopak. Matka Jana uvádí některé příklady slučování. Uvádí, že však nenastala situace, že by se dcera kvůli dvojjazyčnému prostředí nebyla schopná vyjádřit vůbec.

Příklady slučování:

Já mám nové shoes. (Já mám nové boty)

Ve školce jsem dostala stickers. (Ve školce jsem dostala samolepku)

Maminko, look houpačka. (Maminko, podívej houpačka)

Mami, can I have vodičku, please? (Maminko, můžu dostat vodičku?)

Maminko, vezmeš mě do outside. (Maminko, vezmeš mě ven)

Půjdeme na ice cream. (Půjdeme na zmrzlinu)

Daddy, I need botičky. (Tati, potřebuji botičky)

Daddy, I had dortík. (Tati, měla jsem dortík)

V autě mám carseat. (V autě mám autosedačku)

Maminko, chtěla bych pasta. (Maminko, chtěla bych těstoviny)

Maminko, půjdeme na playgroundek. (Playground = hřiště)

Sluchátka = anglicky headphones – Karlin výraz = headtelefon

V současné době, kdy je dítě některé dny v týdnu v americké mateřské škole vystaveno a závislé jen na angličtině, začalo přenášet některá slova z angličtiny do českého jazyka bez překladu. Například „gym“ (tělocvična), „library“ (knihovna) a věci, které má zažitě z americké školky jako termíny. Výrazy a slova, která zná z české školičky, umí lépe v českém jazyce. Zatím některá česká slova nesprávně skloňuje.

Nyní, ve věku tří let se jazyk u dítěte zdokonaluje, tříbí, věty jsou složené a přibývá v obou jazycích množství nových slov. Matka uvádí, že dva jazyky v rodině zapříčinily mnoho humorných situací. Dítě si například plete anglická slova miss = chybět a lost = ztratit. Nedávno ve školce Karlie říkala: „*I lost my babi*“ (Ztratila jsem babičku). Myslí však, chybí mi babička. Oba rodiče dítě ve svém jazyce opravují a větu mu vícekrát opakují správně.

Okolnosti vícejazyčné výchovy

Karlie vyrůstá v dvojjazyčném prostředí, s českým a anglickým jazykem. Rodiče dodržují strategii „*Jeden člověk, jeden jazyk*“. Oba se snaží být v dodržování této strategie důslední. Existuje však několik výjimek, kdy matka mluví anglicky. Například při zpívání anglických písniček, nebo pokud jsou knihy v angličtině, přečte je matka v originálním znění. Také při společných aktivitách s ostatními anglicky mluvícími dětmi matka používá angličtinu, aby rozumělo i druhé dítě (například: rozděl se, podej Patrikovi autíčko). Matka s dcerou občas hraje hru, kdy se jí ptá, jak věci, barvy nebo činnosti nazývá táta.

Každou zimu jezdí za Karlie na tři měsíce babička z České republiky, která mluví na dítě pouze česky. V průběhu jejího pobytu se slovní zásoba v českém jazyce u dítěte vždy rapidně zlepšuje. Matka odjíždí každý rok s dcerou na dva měsíce letních prázdnin do České republiky. Zde každoročně vnučku navštěvují na 14 dní také prarodiče z otcovy strany, z Austrálie. Ty na vnučku mluví pouze anglicky, česky neumí. Letní pobyt v České republice má na vývoj řeči dítěte vždy pozitivní vliv. Pobyt v Česku pomáhá dítěti rozšířit slovní zásobu v českém jazyce. Všichni příbuzní mluví na Karlie svým rodným

jazykem. Z matčiny strany je to především babička, tety, sestřenice a bratřenci, mluvící pouze česky. Z otcovy strany především prarodiče, mluvící jenom anglicky. Karlie jim odpovídá většinou jejich jazykem. Čas strávený s příbuznými má pozitivní vliv na její řečový vývoj. Je středem pozornosti, všichni s ní chtějí mluvit. Kontakt s českou rodinou je pro rozvoj českého jazyka velmi důležitý hlavně proto, že dítě poznává tuto řeč jinak výhradně při komunikaci s matkou nebo výjimečně s dětmi v české školičce v New Yorku. S oběma babičkami je dítě v pravidelném telefonickém a obrazovém kontaktu díky internetové komunikaci přes počítač.

Češtinu se snaží matka u dcery rozvíjet také čtením a prohlížením českých knih a časopisů, vyprávěním pohádek, zpíváním písniček. Rodiče dítěte spolu mluví anglicky. Karlie má v New Yorku nepravidelně a příležitostně českou chuťvu, kterou matka vybrala záměrně, aby posílila vliv českého jazyka na dítě. Karlie v současné době ovládá oba jazyky přibližně stejně, přestože více času tráví dítě s matkou. Vliv na vývoj anglického jazyka má určitě i prostředí – televize, rádio, okolí, newyorská mateřská škola, anglicky mluvící kamarádi. Angličtina dítě všude obklopuje. Matka si je vědoma, že pro stejnoměrný rozvoj obou jazyků je třeba z její strany zvýšená péče, vytrvalost a pravidelné návštěvy česky mluvících příbuzných.

Případová studie č. 2 – Maili

Základní informace a celkový vývoj dítěte

Maili se narodila z první gravidity v listopadu roku 2007 ve Spojených státech amerických. Těhotenství matky probíhalo normálně. Dítě po porodu vážilo 4200 g a měřilo 53 cm. Maili seděla od sedmého měsíce, lézt začala později, chodila ve třinácti měsících. Vývoj jemné motoriky probíhá bez problémů. Maili ráda kreslí, navléká korálky, umí zapínat knoflíky. Žádné závažné úrazy dítě neprodělalo.

Maili vyrůstá v úplné rodině, s matkou, otcem a dvouletým bratrem. Matka dítěte pochází z České republiky, jejím mateřským jazykem je český jazyk. Otec pochází z Mexika, jeho mateřským jazykem je španělština. Doma s manželkou i na děti mluví pouze anglicky. Zpočátku zvolili rodiče strategii *Jeden člověk, jeden jazyk*. Otec používal pouze angličtinu, přestože ta není jeho rodným jazykem, matka na dítě mluvila pouze česky. Otec česky neumí, a ani nemá zájem se jazyk učit. Od narození žije Maili s rodinou ve Spojených státech amerických. Otec má vysokoškolské vzdělání, pracuje z domova. Matka má také vysokoškolské vzdělání. Nyní je s dětmi na rodičovské dovolené. Rodina bydlí ve městě New York.

Pokud není Maili v americké školce, tráví čas s matkou nebo anglicky mluvící chůvou. Přestože otec pracuje z domova, dle slov matky s dětmi aktivně tráví pouze dvacet minut denně během pracovního týdne. Přes víkend tráví s rodinou více času. Od září 2010 chodí Maili pět dní v týdnu, od 9.00 hod. do 15.00 hod., do americké mateřské školy. Každou sobotu dochází na hodiny baletu, vedené anglicky mluvící lektorkou. Do české školičky chodí s matkou nepravidelně jednou za dva týdny.

Řečový vývoj dítěte

Tak jako ostatní děti reagovala Maili na lidský hlas a zvuky již v prvních týdnech. Kolem dvou a půl měsíců začala broukat. V šesti měsících žvatlala. Brzy poté reagovala na jednoduché pokyny. První smysluplná slova začala říkat kolem roku. Dvě slova spojovala v osmnácti měsících a ve dvou letech tvořila jednoduché věty.

V prvním roce používala Maili česká slova, která znala od matky a anglická slova, která znala od otce. První česká slova byla „baba, máma, čičí“. Anglicky říkala: „eye“ (oko), „car“ (auto). Zpočátku používala slova v češtině i angličtině rovnoměrně. Postupem času začala u Maili více dominovat angličtina. Převážně díky vlivu anglických kroužků, na které začala s matkou docházet a díky anglicky mluvícím kamarádům, s kterými se často schází. Větší slovní zásobu v anglickém jazyce má dítě také díky anglicky mluvícím chůvám.

Nyní ve věku tří let a jedenácti měsíců dítě preferuje angličtinu. Do anglické věty přidává sem a tam české slovíčko. Např.: I would like chleba. (Chtěla bych chleba). There lives Ježibaba. (Tam žije Ježibaba).

Okolnosti vícejazyčné výchovy

Maili vyrůstá ve Spojených státech amerických. Dominantním jazykem země je angličtina. Ta není mateřským jazykem ani jednoho z rodičů. Oba rodiče s dětmi mluví převážně jazykem okolí, tj. anglicky. Mezi sebou mluví pouze anglicky.

Dvojjazyčnost začali rodiče aplikovat ihned po narození dítěte. Zvolili strategii *Jeden jazyk, jeden rodič*. Matka na dítě mluvila svým mateřským jazykem, česky. Otec začal používat v komunikaci s dcerou angličtinu. Tato metoda s Mailiným přibývajícím věkem, s jejím narůstajícím řečovým vývojem a tvořící se slovní zásobou, přestala otci vyhovovat. Začal si stěžovat, že nerozumí tomu, co matka dceři říká, vadilo mu, že nerozumí českým slovíčkům, která dcera používá. Vyžadoval, aby manželka před ním na dceru mluvila pouze anglicky.

Matka dodává: „*Dvojjazyčná výchova je komplikovaná, pokud oba rodiče nerozumí jazyku druhého partnera. Manžel pracuje z domova, a i když jsem sama s dětmi v druhém pokoji a on slyší češtinu, je netolerantní a říká, že nám nerozumí. A to potom moc času na ten druhý jazyk nezbyvá.*“

V rodině se nyní používá dominantně angličtina, hlavně proto, aby rozuměl otec dětí. Pokud je matka s dětmi sama, mluví na ně česky. Uvádí, že na češtinu zbývá čas jen večer při koupání nebo těsně před spaním, cca hodinu za celý den. To rozhodně na rozvoj a udržení českého jazyka u dětí nestačí. Někdy Maili maminčinu češtinu komentuje anglicky: „*What?*“ (co?), a matka, i když nerada, začne na dítě mluvit anglicky. S dvouletým bratrem komunikuje Maili výhradně v angličtině. Obě děti mají anglicky mluvící chůvu, která je hlídá pravidelně dvakrát týdně.

Prarodiče z otcovy strany mluví na Maili také pouze anglicky. Babička a dědeček z Čech anglicky nemluví, komunikují pouze česky. Maili se s nimi pokouší mluvit také česky. Věty jsou však poskládané v angličtině a do toho si přimíchává česká slova, která umí.

Pro Maili je nyní dominantním jazykem angličtina. Čeština přechází do pasivní role. Dítě česky většinou rozumí, ale vůbec neodpovídá. Její slovní zásoba v českém jazyce jí nestačí vyjádřit to, co potřebuje sdělit.

Matka si je vědoma, že pro udržení a rozvoj českého jazyka by bylo třeba více používat při komunikaci s dětmi její mateřský jazyk. Také kvůli českým prarodičům, kteří anglicky nemluví, by chtěla děti i nadále vychovávat bilingválně. Její manžel v současné době není této metodě nakloněn. Vyžaduje, aby se doma při komunikaci používala výhradně angličtina, což jistě celou situaci velmi ztěžuje a bilingvální výchovu ohrožuje.

Případová studie č. 3 – Anika

Základní informace a celkový vývoj dítěte

Anika se narodila v červenci 2008 v Kalifornii ve Spojených státech amerických. V průběhu těhotenství matky ani po porodu nenastaly žádné komplikace. Dítě po porodu vážilo 3650 g a měřilo 51 cm. Anika začala lézt v sedmém měsíci. V jedenácti měsících se postavila bez opory a brzy poté začala chodit. Také vývoj jemné motoriky probíhá zcela bez problémů. Lateralita je zatím nevyhraněná. Žádné závažné nemoci ani úrazy dítě neprodělalo.

Anika vyrůstá v úplné rodině s matkou, otcem a mladší sestrou. Sestra Olivia oslavila v září své první narozeniny. Matka dětí pochází z České republiky. Její mateřský jazyk je čeština. Otec dětí pochází z Filipínské republiky. Jeho mateřským jazykem je tagalog, jeden z úředních jazyků na Filipínách. Oba rodiče mluvili na dcery od narození každý svým mateřským jazykem. Matka česky a otec jazykem tagalog. Rodiče mezi sebou mluví pouze anglicky. Od počátku se snaží obě děti vychovávat dvojjazyčně pomocí metody *Jeden člověk, jeden jazyk*. Otec dětí český jazyk neovládá, česky nemluví ani nerozumí, podobně matka nezná a neovládá tagalog.

Matka Alice má vysokoškolské vzdělání, dříve pracovala jako právnička. Nyní je na rodičovské dovolené. Otec má také vysokoškolské vzdělání, pracuje jako auditor. Anika žila s rodiči rok a půl v Santa Monice, v Kalifornii. V současné době žije rodina ve městě New York.

Anika tráví většinu času s matkou. Otec tráví s dcerou během pracovního týdne hodinu ráno a dvě hodiny večer. Víkendy tráví celá rodina společně. Od ledna 2011 chodí Anika pravidelně na dva celé dny, v době od 8.00 hod. do 15.00 hod., do Montessori školky. Ve školce se mluví pouze anglicky. Od šesti měsíců věku se Anika spolu s matkou jednou týdně schází s dětmi a jejich českými maminkami v české školičce pro krajanky v New Yorku, podobně jako Karlie, z případové studie č. 1. Program zde probíhá v českém

jazyce zábavnou formou propojenou hrou. Dále chodí Anika jedenkrát týdně na hodinu baletu a jedenkrát týdně na gymnastiku. Oba kroužky jsou vedeny anglicky mluvící lektorkou.

Řečový vývoj dítěte

Anika byla od začátku velmi vstřícná ke komunikaci, brzy po narození se začala otáčet za hlasem, usmívat se a udržovala oční kontakt. Broukat začala okolo třetího měsíce. Mezi šestým a sedmým měsícem začala vydávat první opakující se zvuky ta-ta-ta, la-la-la, mna-mna-mna, ba-ba-ba. Od šesti měsíců matka dceři říká jednoduché dětské říkanky a básničky. Uvádí, že na ně dcera začala postupně reagovat v devíti měsících. Nejprve uměla tleskat, později se začala pohupovat do rytmu a ukazovat jak je veliká. V té době již také reagovala na své jméno.

Ve třinácti měsících začala říkat první smysluplná slova. První slova řekla česky, později se začaly objevovat také výrazy v tagalog a v angličtině. Česky říkala: „mami, babi, boty, děda, teta, pápá, haf“. V tagalog „papa“ (táta), „ilong“ (nos). Anglicky „peekaboo“ (hra na schovávanou), „hello“ (ahoj), „bye-bye“ (sbohem), „whoops“ (jejda). Matka uvádí, že v té době nastaly občas situace, kdy nevěděla, zda dcera říká „papa“ (táta) nebo „pápá“ (už chci jít). Dle pozorování matky výběr slov záležel na složitosti slova. Anika si vybírala slova s jednodušší výslovností. Ve dvou letech začala Anika spojovat dvě slova dohromady. Jednoduché věty tvoří od dvou a půl let. V té době také začala používat „já“.

Matka mluví na dceru od narození svým mateřským jazykem, česky. Při komunikaci s dcerou se snaží od začátku vyhýbat zdvořilým a šišlání. Otec původně mluvil na dceru jen tagalog. Poté, co dcera začala chodit do americké mateřské školy, začal reagovat na její anglické výrazy také v angličtině. Nyní používá otec při komunikaci s dcerou tagalog a angličtinu v poměru 50 : 50.

Anika používala jazyk matky i jazyk otce téměř souběžně. Slovní zásobu v češtině měla však více rozvinutou. Během osvojování si jazyků docházelo a občas ještě dochází k míchání jazyků. Dítě v současné době rozlišuje, s kým mluví. Ví, že s maminkou má mluvit česky, s otcem používat tagalog nebo angličtinu. Matka uvádí, že komunikace je náročná, když je spolu celá rodina. Pro dítě je těžké použít správně všechny jazyky. „*Pokud řeknu dceři, ať to řekne tatínkovi, tak většinou sklouzne do angličtiny, ale na mne pak pokračuje dál česky.*“ Dítě má tendenci používat anglická slůvka v českých větách, pokud pro něj nemá jasný ekvivalent v češtině, nebo je v češtině nezná. Dále má tendenci používat anglický předpřítomný čas v češtině: „*Mami, já jsem to mám udělala.*“

Matka Alice uvádí některé příklady slučování.

Příklady slučování:

Mami, podívej rainbow! (Mami, podívej duha)

Maminko, prosím Tě chleba s cream cheese. (Maminko, prosím Tě chleba s pomazánkovým máslem)

Mami, můžu to wipnout do utěrky? (Mami, můžu to utřít do utěrky?)
Wipe = utírat

Osvojování jazyků neprobíhá od začátku stejným tempem. Před nástupem do americké mateřské školy dítě preferovalo v komunikaci český jazyk. Nyní s nástupem do školky začíná pomalu sílit vliv angličtiny. Znalost tagalog je pasivní a příliš se nerozvíjí. Dítě všemu rozumí, ale odpovídá převážně anglicky. Také výslovnost některých slov je s anglickým přízvukem. Matka uvádí, že dítě má v některých situacích problémy se správným použitím a zřejmě i pochopením českých předložek. Například říká: „*Mami, nechci chleba s kůrkou.*“ Matka se zeptá: „*Chceš bez kůrky?*“. Dítě jakoby tomu nerozumělo a řekne: „*Nechci s kůrkou.*“ Nebo jiný příklad: „*Půjdeme na Karlie?*“ (myšleno půjdeme za Karlie).

Barvy dítě říká automaticky anglicky, přestože je matka s dcerou cvičí česky. V češtině je dle slov matky zná, ale preferuje pojmenování v angličtině.

Okolnosti vícejazyčné výchovy

Anika vyrůstá ve vícejazyčném prostředí. Od narození je obklopena třemi jazyky - českým jazykem, jazykem tagalog a anglickým jazykem. Rodiče zvolili k výchově strategii „*Jeden člověk, jeden jazyk*“. Matka říká, že se snaží být v dodržování této strategie důsledná, mluví s dcerou výhradně česky. Také otec mluvil původně na dceru pouze svým mateřským jazykem. Od ledna 2011, kdy dítě začalo chodit do americké mateřské školky, u Aniky výrazně narostla slovní zásoba v angličtině a anglický jazyk silně prostupuje do její komunikace. Otec na její mluvu v angličtině začal reagovat také anglicky. Existují situace, kdy i matka je okolnostmi nucena mluvit na dítě anglicky. Například při zpívání anglických písniček, které zná Anika ze školky, na hřišti při společných aktivitách s ostatními anglicky mluvícími dětmi apod. Matka uvádí, že také některé názvy jídel či jiné výrazy se staly v rodině běžnými a používají se pouze v angličtině. Například „bagel, muffin, cupcake, cream cheese“. Tyto výrazy rodina nepřekládá a automaticky je všichni používají v angličtině. Sourozenci mezi sebou zatím komunikují česky. Angličtina je však dominantním jazykem okolí, z televize, rozhlasu, od dětí na hřišti, nyní i ze školky.

Prarodiče z otcovy strany mluvili na vnučku pouze tagalog. Žijí také v New Yorku, Anika se s nimi pravidelně vídá. Občas ji také hlídají. Od doby, co chodí Anika do mateřské školy, používá i dědeček v komunikaci s vnučkou více angličtinu. Babička Aniky mluví jen jazykem tagalog. Anika jim oběma odpovídá anglicky. Babička a dědeček z Čech mluví na dítě pouze česky. Anika jim odpovídá česky, občas ale do vět také vloží anglická slovíčka. V kontaktu s českými prarodiči je dítě nejméně jednou týdně díky internetové komunikaci přes počítač. Dle slov matky, rodina, přátelé, učitelé ve školce a okolí podporují tento styl výchovy. Matka říká, že se zatím nesetkala s negativním přístupem.

Pro Aniku je dominantním jazykem stále čeština. Největší vliv na to má zřejmě množství času stráveného s matkou. Nyní začíná sílit vliv angličtiny, rozvíjí se anglická slovní zásoba díky nástupu dítěte do americké mateřské školy. Užívání jazyka tagalog se omezuje, je spíše pasivní.

Dle mého názoru bude dítě postupně preferovat při komunikaci angličtinu. Dítě se seznámí s novými slovy, básničkami a písničkami z americké mateřské školy. Pokud budou chtít rodiče zachovat češtinu a tagalog, měli by být důslední v dodržování zvolené strategie: *Jeden člověk, jeden jazyk*. V rozvoji a udržení znalosti těchto řečí je nezbytný také kontakt s českými kamarády a rodinami z Čech a Filipín. Vývoj řeči také ovlivní soužití s mladší sestrou. Bude záležet, jestli si češtinu uchovají a rozvinou tak, aby zůstala jejich společným komunikačním jazykem.

Případová studie č. 4 – Felix

Základní informace a celkový vývoj dítěte

Felix se narodil v dubnu 2009 v České republice. Těhotenství matky proběhlo bez komplikací, porod byl v termínu také bez komplikací. Chlapec po porodu vážil 2900 g a měřil 50 cm. Jeho následný vývoj probíhal zcela normálně. Felix seděl cca v osmi měsících, lézt začal v devátém měsíci a chodil brzy po prvním roce. Také vývoj jemné motoriky probíhal doposud zcela normálně. Lateralita je zatím nevyhraněná.

Chlapec vyrůstá v úplné rodině, s matkou a otcem, sourozence žádné nemá. Matka dítěte je Češka a na syna mluví výhradně česky. Otec je Američan a na chlapce mluví pouze anglicky. Otec David má vysokoškolské vzdělání v oboru grafický design, v tomto oboru také nyní pracuje. Matka Kateřina vystudovala na pedagogické fakultě anglický a německý jazyk. Poté pracovala jako lektorka anglického jazyka. Nyní je se synem doma na rodičovské dovolené. Angličtinu si zdokonalila také studiem a prací ve Spojených státech amerických, kde několik let žila. Její angličtina a slovní zásoba v anglickém jazyce je dle jejích slov na velmi dobré úrovni. Od narození syna až do jeho dvou let žila rodina v Praze, v České republice. V současné době žije rodina již šest měsíců v Německu, ve městě Berlín. Jazykový vzorec rodiny je: *Jeden rodič, jeden jazyk*. Rodiče mezi sebou komunikují pouze anglicky. Otec žil v České republice čtyři roky, v té době také pravidelně docházel na kurzy českého jazyka. Česky rozumí a dorozumí se, ale jeho výslovnost není dobrá a slovní zásoba je omezená.

Felix tráví více času s matkou. S otcem tráví jedno celé odpoledne v pracovním týdnu. Mimo to, během pracovního týdne, vidí otce hodinu ráno a hodinu a půl večer. Víkendy tráví celá rodina společně. Jednou týdně navštěvuje chlapec společně s matkou kurz plavání pro děti vedený anglicky mluvící lektorkou. Také jednou týdně chodí na kurz kreslení, vedený opět v angličtině.

Řečový vývoj dítěte

Na lidský hlas a zvuky reagoval chlapec hned v prvních týdnech po narození. Přibližně ve třetím měsíci začal broukat. Kolem šestého až sedmého měsíce začal žvatlat. Na slabiky, které uměl jako první, si matka již nevzpomíná. Matka uvádí, že chlapci od narození zpívá, čte a říká dětské říkanky v českém jazyce. Od osmého měsíce dítě začalo na jednoduché slovní pokyny a povely reagovat. Felix dovedl ukázat jak je velký, udělat „paci paci“. V té době již také reagoval na své jméno.

První smysluplná slova začal chlapec říkat ve dvanácti měsících. Nejprve říkal slovo „baba“, což byl výraz pro lahvičku s mlékem. Také říkal máma, ale až v roce a půl spojil slovo s osobou matky. Podíval se a zavolal: „*máma*“. Dále následovaly slova: „bába, babi, teta, není“. Anglicky „ball“ (balón), „more“ (více), „nanna“ (babička). „Táta“ chlapec nepoužívá, od roka a čtvrt tátu nazývá „*hi there*“. Vzniklo to zřejmě z toho, že otec po příchodu domu z práce syna a manželku občas vítal slovy „*hi there*“. Chlapec si tento výraz s otcem spojil. Nyní když jsou chlapci dva roky a šest měsíců říká „dady“ nebo „táta“, ale většinou jen v situacích, když to zopakuje po matce nebo o tci s matkou mluví. Prioritně oslovuje otce „*Hi there*“. Matka uvádí příklad: „*Ráno se syn probudí, koukne na nás a řekne: „Hi there, baba ted', please. Hi there up, baba please.“ (Znamená to, aby otec vstal a dal chlapci lahvičku s mlékem). Nebo při hře na hřišti „Hi there, ted' tady go“ (Tatínku, pojd' za mnou).*

V osmnácti měsících začal chlapec spojovat dvě slova dohromady, od dvou let spojoval již tři slova. Nyní používá jednoduché věty. Svě vlastní jméno zatím ve spojení se svou osobou nepoužívá. Říká si anglicky „*boy*“ (chlapec). „*Já*“ ještě drmolí.

Rodiče mluví na dítě od narození každým svým mateřským jazykem, matka česky, otec anglicky. Brzy po narození začala matka synovi číst z dětských knížek, otec mu předčítal z odborných časopisů. Felix začal mluvit ve dvanácti měsících. Od prvních slov oba jazyky míchá dohromady. Výběr závisí na složitosti slova, vybírá si vždy slova jednodušší na výslovnost.

Osvojování obou jazyků probíhá od začátku stejným tempem. Matka a otec pozorují, že syn kombinuje oba jazyky zatím zcela „spravedlivě“. Zatím nepreferuje žádný z jazyků, slovní zásoba v českém i anglickém jazyce je v poměru 50 : 50. V současné době dítě ještě správný jazyk s rodiči nepoužívá. I když dle slov matky si pomalu začíná uvědomovat, jakým jazykem mluví matka a jakým otec. Dokazuje to příklad, kdy chlapec žádá otce, aby mu oblékl kalhoty. Felix řekne: „*hi there, kalhoty on*“. Otec nerozumí, co syn chce. Felix zopakuje ještě jednou „*kalhoty*“ a pak řekne anglicky „*pants*“.

Chlapec umí v češtině, angličtině a němčině počítat do pěti, zpívá anglickou abecedu, dovede v češtině i angličtině pojmenovat některé barvy. Nyní je v období, kdy úplně všechno po rodičích opakuje, jak po matce v češtině, tak po otci v angličtině. Oba rodiče se snaží se synem hodně komunikovat, stále mu něco vysvětlují, objasňují. Chlapec sleduje dětské pořady na DVD převážně v angličtině, občas také v češtině. V televizi sleduje pohádky v němčině.

Celkově lze říci, že Felix používá zatím češtinu i angličtinu zcela rovnoměrně. Německý jazyk používá jen zcela výjimečně a ve velmi malé míře. Jeho aktivní slovní zásoba je v tomto jazyce velmi malá. Dovede německy pozdravit a napočítat do pěti. Německé pohádky poslouchá se zaujetím.

Okolnosti vícejazyčné výchovy

Felix vyrůstá v trojjazyčném prostředí, s českým, anglickým a německým jazykem. Rodiče pro výchovu syna zvolili přirozeně strategii „*Jeden rodič, jeden jazyk*“, kdy matka na syna hovoří výhradně česky a otec výhradně anglicky. Matka chtěla na syna mluvit svým mateřským jazykem a také si přála, aby se syn později dokázal domluvit s rodinou v Čechách. V době narození Felixe byla čeština dominantním jazykem okolí, rodina žila v Praze. Otec přirozeně od narození syna používá v komunikaci s ním angličtinu, která je také komunikačním jazykem obou rodičů. Oba rodiče se snaží být v dodržování této strategie důslední. Matka uvádí, že nastávají výjimečné

situace, kdy na syna mluví anglicky. Například při návštěvě rodiny z USA nebo při návštěvě amerických přátel s anglicky mluvícími dětmi matka používá angličtinu, aby rozuměly i ostatní děti.

Dítě je zároveň od dvou let věku vystaveno i třetímu jazyku – němčině, která je dominantním jazykem země, ve které rodina nyní žije. Nikdo z rodičů ani z širší rodiny na chlapce německy nemluví. Felix je v kontaktu s němčinou pouze z televize, prostředí mimo domov, tedy obchodů, dětských hřišť apod. Matka uvádí, že během šesti měsíců, co žijí v Německu, se syn naučil německy počítat a také v obchodě se loučí slovy: „Tschüss, schönen tag“. Jinak němčinu nepoužívá a ani nenavštěvuje žádné dětské kolektivní zařízení, kde by byl němčině vědomě vystavován.

Chlapec je častěji v kontaktu s prarodiči z matčiny strany. Každý druhý den jsou ve spojení díky internetové komunikaci přes počítač a také pravidelně jednou za čtyři týdny jezdí s matkou za prarodiči do České republiky. Prarodiče z Čech mluví na vnuka pouze česky. Také anglicky mluvící prarodiče ze strany otce používají při komunikaci s chlapcem svůj rodný jazyk, tedy angličtinu. Felix v komunikaci s nimi ještě kombinuje oba jazyky, tedy češtinu s angličtinou. Dovede již vše zopakovat. Během měsíční návštěvy babičky z Ameriky, v září roku 2011, zaznamenala matka u syna zlepšení a nárůst slovní zásoby v angličtině. Návštěva měla na řečový vývoj syna jistě pozitivní vliv. Také matka během návštěvy Felixovy babičky používala v domácím prostředí většinou angličtinu. Americká babička česky neumí. Felix byl v té době tedy více vystaven angličtině. Matka uvádí, že ze strany rodiny cítí velkou podporu ve zvolené strategii výchovy syna. Uvádí, že se však občas setkává s nepochopením okolí.

Velký vliv na další chlapcův řečový vývoj a na jeho trojjazyčnost nastane v době, kdy začne chlapec navštěvovat mateřskou školu. Důležité bude, zda se rodiče rozhodnou pro německou mateřskou školu. Také udržování kontaktu s rodinou z Čech a USA bude hrát v dalším řečovém vývoji velkou roli. Matka a otec musí být i nadále v dodržování zvolené strategie důslední a trpěliví, aby dítě nemíchalo jazyky a začalo je důsledně oddělovat.

Případová studie č. 5 – Jonáš

Základní informace a celkový vývoj dítěte

Jonáš se narodil v dubnu 2008 v České republice. Porod byl bez komplikací, v termínu. Chlapec po porodu vážil 3500 g a měřil 53 cm. Doposud neměl žádné zdravotní problémy kromě běžného nachlazení. Také jeho vývoj probíhal zcela normálně, nebyl ničím výjimečný. Jonáš uměl sám sedět v osmi měsících, lézt v deseti měsících a chodit ve čtrnácti měsících. Vývoj jemné motoriky probíhal také bez problémů.

Chlapec žije v úplné rodině, s matkou, otcem a starší sestrou. Sestře je sedm a půl roku. Oba rodiče pocházejí z České republiky a na děti mluví pouze českým jazykem. Otec má vysokoškolské vzdělání, pracuje jako architekt. Matka má také vysokoškolské vzdělání, nyní je se synem doma na rodičovské dovolené. Rodina bydlí v okresním městě ve čtyřpokojovém bytě. Jonáš sdílí pokoj se svojí starší sestrou.

Otec pracuje z domova, je se synem ve velmi úzkém kontaktu a rovnocenně se podílí na výchově a režimu dne. Od září roku 2011 začal Jonáš pravidelně pětkrát týdně na čtyři hodiny navštěvovat mateřskou školu. Do té doby trávil většinu času s oběma rodiči. Jedenkrát týdně chlapce dvě hodiny během školního roku hlídala babička a jedenkrát týdně tři hodiny slečna na hlídání. Každý týden Jonáš chodí do hudební školičky. Děti se zde učí rytmiku, melodii, mají možnost vyzkoušet si známé hudební nástroje. Jonáš je v pravidelném kontaktu také s dětmi přátel jeho rodičů. Je společenský, kamarádský.

Řečový vývoj dítěte

Všechna přípravná stadia vývoje řeči probíhala u Jonáše zcela normálně. Ve třech měsících vyluzoval různé hlásky, broukal. Přibližně v šesti měsících začal žvatlat. První opakující se slabiky, které matka u dítěte zaznamenala, byly „ebe-be-be“ a „la-la“. Jelikož má Jonáš starší sestru, již od narození je

obklopen dětskými pohádkami, jednoduchými říkankami a písničkami. Větší reakce od dítěte přicházejí až mezi devátým a desátým měsícem. V té době začíná také reagovat na své jméno a jednoduché dětské pokyny. První smysluplná slova začal Jonáš říkat v patnácti měsících. Brzy po té již dovedl pojmenovat členy rodiny - „táta, máma, bába, děda“.

Těsně po druhém roce začal spojovat dvě slova dohromady. Jednoduché věty začal tvořit ve dvou a půl letech. V té době začal také říkat „já“. Jeho řečový vývoj byl mírně opožděný oproti průměru dětí jeho věku, nicméně stále normální. Rozuměl velmi dobře různým pokynům, jeho pasivní slovní zásoba byla v té době mnohem větší než jeho aktivní slovní zásoba. Chlapec měl velký zájem komunikovat s ostatními lidmi, učit se nová slova. Ve dvou letech však stále komunikoval převážně neverbálně.

Oba rodiče jsou velmi komunikativní a na syna hodně mluví. Dle slov matky je jejich rodina velmi hlučná. Pokud se nespí, tak se mluví. Aktivní komunikace probíhá tedy během celého dne – u oblékání, u jídla, hygieny, při procházce, při jízdě autem apod. Jonáš si dovede hrát sám, ale aktivní komunikaci směrem ke své osobě vyžaduje po celý den.

Vývoj řeči probíhal u Jonáše spíše skokově. Kolem jednoho roku všemu rozumí, ale sám příliš nemluví. Před druhým rokem u dítěte silně převažuje neverbální komunikace. Při komunikaci používá velká gesta, pro okolí dobře srozumitelná. Vše si vysvětlí očima, gesty, mimikou. Používá jen pár slov. Ve dvou a půl letech matka zaznamenává další skok. Jonáš již používá více slov, tvoří jednoduché věty. Ve třech letech začíná tvořit složitější věty, narůstá slovní zásoba, již dovede zopakovat jednoduché básničky, písničky. Další velký zlom nastává po nástupu do mateřské školy, kterou začal chlapec navštěvovat letos v září. Objevuje nové básničky a písničky, rád se je učí a rychle si je zapamatovává. Opakuje je ostatním, chlubí se jimi a „učí“ je starší sestru i babičky.

Nyní ve věku tří let a šesti měsíců není u chlapce výslovnost dokonalá, stále se však vyvíjí a zlepšuje. S podobným problémem docházela matka již dříve se starší dcerou do logopedické poradny. Během několika měsíců občasného logopedického cvičení se u ní vše srovnalo a do školy šla již s dobrou výslovností. Matka nyní také s Jonášem doma pravidelně opakuje drobná logopedická cvičení. Chlapec na ně reaguje dobře. Během měsíce se naučil správnou výslovnost hlásky V a F. Sám hlásky správně zařazuje do mluvy nebo se po upozornění opraví. Vzhledem k jeho věku a matčině snaze výslovnost u chlapce stále zdokonalovat je pravděpodobné, že se vše brzy upraví a nebude potřebná další pomoc a péče logopedické poradny.

Případová studie č. 6 – Anička

Základní informace a celkový vývoj dítěte

Anička se narodila v listopadu roku 2006 v České republice. V průběhu těhotenství ani porodu nenastaly u matky žádné komplikace. Dítě po porodu vážilo 3300 g a měřilo 52 cm, zdravý, fyziologický novorozenec. Následný vývoj probíhal zcela normálně. Týká se to jak vývoje hrubé motoriky, tak později vývoje jemné motoriky.

Dítě začalo lézt v sedmém měsíci. Následně se velmi rychle postavilo. Již od osmého měsíce stálo s oporou. Chodit začalo dítě v jedenácti měsících. Později se u Aničky postupně zlepšovala i jemná motorika. Uměla velmi brzy zavazovat tkaničky, zapínat knoflíky. Lateralita je u Aničky vyhraněná vpravo. Žádné závažné nemoci ani úrazy neprodělala.

Anička žije v úplné rodině, s matkou a otcem, nemá žádné sourozence. Matka i otec pocházejí z České republiky a na dítě mluví pouze česky. Rodina žije od narození dítěte v České republice. Otec Tomáš má vyšší odborné vzdělání, pracuje jako ředitel rodinné firmy. Matka Lenka má vysokoškolské vzdělání, pracuje jako obchodní manažerka firmy.

Na výchově dítěte se snaží podílet oba rodiče rovnocenně. Matka uvádí poměr matka : otec = 60 : 40. Otec s dcerou tráví většinou soboty, kdy matka pracuje. Neděle tráví rodina společně. Díky pracovnímu vytížení obou rodičů a nutnosti matky vrátit se brzy do zaměstnání, se o Aničku od devíti měsíců starala česká chůva. Chůva Aničku hlídala pravidelně třikrát týdně 3-4 hodiny. Od té doby, co dítě navštěvuje mateřskou školu, hlídání Aničky probíhá jen výjimečně. Občas se o Aničku stará také babička. Většinou v případě, když rodiče musejí odjet na služební cestu mimo Českou republiku. Pokud jsou rodiče s dcerou, snaží se Aničce neustále věnovat. Hrají s ní běžné dětské hry, čtou jí knížky, přitom s ní neustále komunikují. Anička ráda poslouchá dětské písničky. Má ráda, když jí někdo čte pohádky.

Od dvou let a devíti měsíců navštěvuje dítě mateřskou školu. Pravidelně jednou týdně chodí s matkou na hodinu cvičení rodičů s dětmi. Podle matky se jí tam velmi líbí, je ráda ve skupině společně s dalšími dětmi. Kromě toho ještě navštěvuje výtvarný kroužek. Anička je dle slov matky velmi společenská, upřednostňuje však přítomnost dětí a dospělých, které dobře zná.

Řečový vývoj dítěte

Anička reagovala v prvních týdnech spíše na zrakové vjemy na krátkou vzdálenost, např. obličej rodičů. Zvukové vjemy dle slov matky vnímala málo. Matka si chválila, že pokud dítě spí, nic ji nevzbudí. Jak sama uvádí, reakce dítěte na zvuky (např. hluk) se v krátké době změnily.

Broukat dítě začíná kolem třech měsíců. Matka cituje ze svého záznamu ze sedmého týdne: „*výská, když s otcem provádějí vylomeniny, ale evidentně se jí to líbí*“. V šesti měsících se u dítěte objevují první hlasité, legrační a nereprodukovatelné zvuky „ta-ta-ta“, „ma-ma“, „eja-eja“, „da-da“. V sedmi měsících Anička již reaguje na své jméno a jednoduché pokyny. V jedenácti měsících matka zaznamenává u dítěte pokrok, Anička umí ukázat jak je veliká. Od té doby, jakmile na ni otec zavolá, dítě zdvihne ruce a běží za ním. Jediné slovo, které dítě v deseti měsících perfektně umí, a samo ho používá, je „ne“.

případně „není“. Kolem jedenáctého měsíce říká první smysluplná slova „máma“, „táta“ a „čiči“. Ve dvou letech spojuje dvě slova dohromady. Kdy dítě začalo používat a uvědomovat si „já“ si matka přesně nevzpomíná. Anička však ve dvou letech dovedla poděkovat, pozdravit, uměla říci, jak se jmenuje včetně příjmení. Kolem věku dvou a půl let matka u dítěte zaznamenává snahu o vytváření si vlastních slov. Uvádí některé příklady: „Já tě pošustím“ = polechtám, „moje výplatky“ = účtenky z nákupu nebo: „pan motýl a jeho žena motelnice“.

Matka a otec na dceru mluvili již od čtvrtého měsíce těhotenství. V tu dobu ji již oslovovali jménem. Matka uvádí, že se s manželem při komunikaci s dcerou snažili vždy vyhýbat zdvořilostem a šišlání. O totéž žádali babičky a chůvu. Jelikož se dítě v prvním a druhém roce života pohybuje převážně ve světě dospělých, kteří se mu intenzivně věnují, začíná velmi brzy používat termíny z řeči dospělých. Samozřejmě je však přizpůsobuje svému věku, významy slov občas zaměňuje, a tak nechtěně vznikají při rozhovorech velmi legrační věty. Matka uvádí příklad: „*Na palubu letedla tě pustí jen s lupenkou*“ (v rodině se často mluví o strýcově lupence i o letenkách). Nebo ve třech letech: „*Kuba Málek ve školce dnes nezlobil. Po-cho-pi-tel-ně! On ani ve školce nebyl*“. Nebo krátce po dětském očkování dcera matce říká: „*Pojď, půjdeme si hrát na encefalitidu*“.

Po nástupu do mateřské školy se výslovnost dítěte výrazně zhoršila. Rodiče mají pocit, že dcera napodobuje šišlání svých nových kamarádů. Matka pro jistotu s dcerou navštívila logopedickou ambulanci. Paní logopedka matce doporučila některé logopedické cviky, které má s dítětem pravidelně opakovat. Vzhledem k věku dítěte matku ujistila, že řeč se jistě brzy upraví. Jednalo se o fyziologickou dyslálii. V tomto věku fyziologické nedostatky v komunikaci brzy vymizí, nejedná se o vadu řeči. Anička špatně vyslovovala hlásky L a R. Matka s dcerou pravidelně procvičovala zadané úkoly, oba rodiče dohlíželi na její správnou výslovnost. Postupně se řeč u dítěte upravovala. Po letních prázdninách se řeč upravila již zcela. Nyní, ve věku čtyř let a jedenácti měsíců, vyslovuje všechny hlásky i samohlásky správně. Logopedická péče již není potřeba.

Rodiče zvažovali možnost zapsat dítě v mateřské škole na kurz angličtiny. Angličtina měla probíhat dvakrát týdně po 30 minutách. Oba rodiče mluví anglicky plynně. Angličtinu používají pouze v pracovním styku mimo domov, na dítě anglicky nemluví. V té době je Anička v péči logopedky, která kurz angličtiny v daném období nedoporučila. Dítě na angličtinu po této odborné konzultaci nezačalo docházet.

Řečový vývoj je u Aničky dnes v jejím věku téměř pěti let na velmi dobré úrovni. Vzhledem k svému věku má bohatou slovní zásobu. Dobře artikuluje, nemá žádnou řečovou vadu. Na vývoj dítěte a jeho mluveného projevu má jistě vliv i atmosféra v rodině. Ta je vždycky velmi pozitivní a uvolněná. Matka i otec jsou komunikativní, optimističtí a většinou dobře naladěni. Rodina celkově působí harmonicky a oba rodiče mají s Aničkou dobrý vztah. Celkově probíhá vývoj Aničky zcela normálně a odpovídá jejímu věku.

Případová studie č. 7 – Eliška

Základní informace a celkový vývoj dítěte

Eliška se narodila v srpnu 2006 v České republice. Těhotenství matky i porod probíhal bez komplikací. Dítě po porodu vážilo 3200 g a měřilo 48 cm. Vývoj hrubé motoriky probíhal zcela normálně. Eliška od šestého měsíce lezla. Velmi brzy, již na začátku devátého měsíce, začala chodit. Jemná motorika je na úrovni věku dítěte. Lateralita je vyhraněná vlevo. Její zdravotní stav je dobrý.

Eliška žije v úplné rodině, s matkou, otcem a dvěma sestrami. Starší sestře Aničce je šest a půl let, mladší Terezce je šest měsíců. Matka i otec pocházejí z České republiky a na dcery mluví pouze česky. Rodina žije od narození Elišky v České republice, v hlavním městě Praze. Oba rodiče mají vysokoškolské vzdělání. Otec Jan pracuje jako grafik, nakladatel. Matka Veronika vystudovala psychologii na filozofické fakultě. Nyní je s mladší dcerou doma na rodičovské dovolené.

Pokud není dítě ve školce, tráví čas převážně s matkou. Otec vidí dceru přes pracovní týden hodinu ráno a dvě hodiny večer. Víkendy tráví celá rodina společně. Často jezdí na víkendy k rodičům z otcovy či matčiny strany. Eliščina rodina má s prarodiči velmi blízké vztahy. Od roka a půl Elišku pravidelně jednou týdně hlídala česká chůva. Nyní je hlídání Elišky nepravidelné, probíhá spíše výjimečně.

Eliška od tří let navštěvuje pětkrát v týdnu běžnou mateřskou školu. Jednou týdně chodí do kroužku tancování a také pravidelně jednou týdně do hudební školičky, kde se učí hrát na flétnu. Eliška je velmi hudebně i pohybově nadaná. Je společenská, kamarádká, má ráda kolektiv dětí.

Řečový vývoj dítěte

V prvních týdnech po narození reagovalo dítě především na lidský hlas. Dle slov matky hlasy blízkých dceru velmi uklidňovaly. Broukat uměla ve dvou a půl měsících. Na začátku pátého měsíce začala žvatlat. Ze začátku vydávala zvuky „enge-enge“, „aga-aga“, „agíí“, „egrrr“. Hrála si se zvuky, zjišťovala co dokáže. V osmi měsících reagovala cíleně na jméno a na jednoduché pokyny – např. „na, vem si, dej“ apod.

Před prvním rokem říkala již první smysluplná slova. Nejprve říkala „didi“, což byl výraz pro dudlík. Následovaly slova: „ham, haf, pápá, báb, táta, baba, máma, óto (auto)“ a další. Postupně se její komunikace odvíjela v závislosti na situaci. Jednotlivými slovy vyjadřovala potřeby pít a jíst, vítat se a loučit. Slovo přibývalo a v sedmnácti měsících již spojovala dvě slova dohromady. Ve dvou letech tvořila jednoduché věty. „Já“ říká od dvou a půl let.

Rodiče jsou velmi komunikativní. Na dceru mluví od narození. Zpočátku šlo hlavně o intonaci a melodii hlasu, různé opakování zvuků, konejšení, klidné tiché povídání. Později byla komunikace více o obsahu slov, rodiče více pojmenovávali věci, lidi, pocity, vysvětlovali.

Řečový vývoj probíhal u Elišky ve srovnání s vrstevníky rychleji. Mluvila brzy a hlavně mluvila velmi dobře, srozumitelně a správně. Tím celkem udivovala. A mluvila hodně. Ráda si hrála se slovy, vymýšlela různé rýmováčky, vytvářela nová slova. Kromě toho Eliška používala slova podle vlastní logiky, např. „bum“ x „nebum“ (spadne x nespadne) nebo „je“ x „neje“ (je x není). Měla moc ráda knížky, pořád v nich listovala, rodiče jí v nich stále něco četli, povídali říkanky, zpívali písničky, ona si je rychle pamatovala a opakovala. Obliba knih trvá dodnes, dokáže se jimi zabavit na dlouhou dobu. Už se velmi těší, až si je začne číst sama. Její výslovnost vždy odpovídala vývojovému stupni. Eliška má bohatou slovní zásobu, mluví plynule a všechny hlásky vyslovuje správně. Také po gramatické stránce je řeč zcela v pořádku. Eliška používá všechny slovní druhy. Na logopedii dítě nedochází a ani v minulosti nedocházelo. Nikdy to nebylo třeba.

Zhodnocení případových studií

V praktické části práce bylo popsáno celkem sedm případových studií. Dvě děti, Karlie a Maili, pochází z dvojjazyčného prostředí, dvě z dětí, Anika a Felix, jsou obklopeny třemi jazyky a tři děti, Jonáš, Anička a Eliška, vyrůstají pouze s jedním mateřským jazykem.

Všechna předřečová stádia vývoje řeči probíhala u všech zkoumaných dětí přibližně stejně. Všechny děti začaly již v prvních týdnech po narození reagovat na lidský hlas a ostatní zvuky. Mezi osmým týdnem a třetím měsícem všechny broukaly. Během prvních deseti měsíců dovedly žvatlat a reagovat na jednoduché pokyny.

V období kolem jedenáctého až třináctého měsíce říkaly téměř všechny děti již první smysluplná slova. Výjimkou byl Jonáš, který začal první slova říkat v patnácti měsících. Většinou uměly děti nejprve jména členů rodiny, zvuky zvířat či dovedly pojmenovat různé věci ze svého blízkého okolí.

Větší individuální rozdíly ve vývoji řeči jsem zaznamenala u dětí v období mezi sedmnáctým až dvacátým čtvrtým měsícem. V této době dovedly postupně spojovat dvě slova dohromady. Nejdříve se naučila spojovat dvě slova Eliška, vyrůstající v monolingválním prostředí. Poté, okolo osmnáctého a dvacátého měsíce tato fáze začala u Felixe, Maili a Karlie, všechny tři děti pochází z vícejazyčného prostředí. O pár měsíců později začala spojovat dvě slova dohromady také Anička, vyrůstající s jedním jazykem, a Anika, vyrůstající s třemi jazyky. Jonáš, který vyrůstá s jedním jazykem, spojoval dvě slova po druhém roce.

Jednoduché věty tvořily děti téměř ve stejném věku, většinou brzy po druhých narozeninách. Všechny zmíněné fáze probíhaly u monolingválních, bilingválních i trilingválních dětí přibližně stejně. Více jazyků nemělo na jednotlivé fáze vývoje řeči vliv.

Děti, které vyrůstaly v dvojjazyčném nebo vícejazyčném prostředí, Karlie, Maili, Anika a Felix, začaly říkat první slova v mateřském jazyce jejich maminek, tedy česky. Brzy poté přidávaly také slova anglická, která znala od svých otců. Ve všech případech tyto děti procházely nebo ještě procházejí fází slučování jazyků, do českých vět přidávají anglická slovíčka nebo naopak.

Míchání jazyků se v řečovém vývoji u bilingválních dětí vyskytuje kolem věku dvou až tří let. Postupně míchání jednotlivých jazyků ustupuje (Kropáčová, 2006).

Děti, vyrůstající ve vícejazyčném prostředí používaly zpočátku oba jazyky rovnoměrně. Výjimkou je Anika (čeština, tagalog, angličtina), u které dominuje stále spíše český jazyk, kterým na ní mluví její maminka. Tagalog, mateřský jazyk otce, je u dítěte již pasivní. Po nástupu do americké mateřské školy u ní začal sílit vliv angličtiny, dominantní jazyk okolí, a narůstá anglická slovní zásoba. Karlie používá češtinu a angličtinu stále rovnoměrně. Ale stejně jako v případě Aniky, také u Karlie po nástupu do americké mateřské školy začal postupně sílit vliv angličtiny. Přestože jsou nyní oba jazyky u dítěte na velmi podobné úrovni, lze předpokládat, že vývoj řeči a rozvoj slovní zásoby v angličtině bude i nadále posilovat a rozšiřovat se. Pro udržení obou jazyků budou muset rodiče vynaložit velké úsilí. Matka se již nyní snaží u dcery zajistit co největší možný kontakt s českým jazykem. Karlie má českou chůvu, chodí jednou týdně do české školičky a je v pravidelném kontaktu s příbuznými z Čech. Felix (čeština, angličtina, němčina) používá český i anglický jazyk v poměru 50:50, což je zřejmě ovlivněno tím, že zatím nechodí do mateřské školy a také jeho nižším věkem. Je pravděpodobné, že pokud bude rodina i nadále žít v Německu, začne se u něj měnit dominance jazyků. Za nějakou dobu, například po nástupu do mateřské školy, může u Felixe převažovat němčina, ve které zná v současné době aktivně jen pár slov. U Maili (čeština, angličtina) je dominantním jazykem nyní angličtina. Dominance angličtiny je velmi výrazná. Domnívám se, že je to z důvodu nedodržování zpočátku zvolené komunikační strategie *Jeden rodič, jeden jazyk* a také kvůli velké netoleranci otce k výuce češtiny. Pokud se v rodině nezmění

tato situace, lze předpokládat, že angličtina bude u dítěte sílit a stále více převažovat. Znalost českého jazyka bude čím dál více pasivnější.

Z výše uvedeného vyplývá, že před nástupem dítěte do mateřské školy převládá vliv rodiny, převážně komunikační jazyk matky. Později, po nástupu do mateřské školy začíná postupně sílit vliv okolí, tedy dominantní jazyk, kterým je dítě část dne obklopeno.

Všechny bilingvální děti si vybíraly hlavně v prvních stádiích vývoje řeči slova jednodušší na výslovnost.

Při hodnocení výslovnosti dětí jsem vyzorovala, že nejlepší výslovnost měla od počátku Eliška a Karlie, nejhůře bylo rozumět Jonášovi. Také Anička měla drobné problémy s výslovností, ty jsou však již nyní odstraněny, dítě mluví správně a srozumitelně. U Aniky jsem zaznamenala v češtině lehký anglický přízvuk. Z toho vyplývá, že vícejazyčnost nemá v mé studii vliv na výslovnost u dětí. Samozřejmě vzhledem k malému počtu zkoumaných osob nelze tento poznatek dále zobecňovat.

Diskuse výsledků

Dominantním cílem práce bylo zjistit, zda probíhá řečový vývoj vybraných dětí předškolního věku vyrůstajících v přirozeném vícejazyčném prostředí stejně jako u dětí tohoto věku vyrůstajících monolingválně. Předškolní věk je pro vývoj řeči velmi důležitý. V tomto věku začíná být dítě méně závislé na rodině, začleňuje se do kolektivu dětí v mateřské škole.

Díky dlouhodobému pozorování a mnohým rozhovorům s rodiči dětí jsem ve vývoji řeči zkoumaných osob nezaznamenala žádné podstatné rozdíly, které by souvisely s vícejazyčnou výchovou. Individuální rozdíly, které se ve vývoji řeči u dětí objevily, se vyskytly jak u monolingválních dětí, tak u dětí bilingválních.

Důležitým faktorem, který ovlivňuje vývoj řeči u dětí vyrůstajících s více jazyky je jistě čas, který s dětmi stráví rodiče, převážně matky. Což se potvrdilo i v mé studii. Dále jistě záleží na důsledném dodržování zvolené strategie při komunikaci v rodině. V mé studii se ukázala jako velmi důležitá tolerance obou rodičů při používání strategie *Jeden rodič, jeden jazyk*. Dalším důležitým mezníkem ovlivňující vývoj řeči dítěte je nástup do mateřské školy či pravidelné docházení do kroužků. Na dítě v té době nemá již takový vliv komunikační jazyk matky, sílí vliv okolí. Dle mého názoru je pro rozvoj a udržení všech jazyků důležitý častý a kvalitní kontakt s oběma, popř. více jazyky, pravidelný kontakt s rodinou, podpora ze strany rodiny a blízkého okolí, čtení knih v méně dominantním jazyce, trpělivost, svědomitost a vytrvalost rodičů.

Pokud budou chtít někteří rodiče porovnávat řečový vývoj svých bilingválních dětí s řečovým vývojem dětí z mé studie, musím je upozornit, že u každého dítěte může vývoj probíhat individuálně. Záleží nejen na bilingválním prostředí, ale na mnoha dalších faktorech: intelektu dítěte, dědičnosti apod. Není tedy důvod se znepokojovat, pokud nebude jazykový vývoj přesně odpovídat vývoji respondentům v mé studii.

Existuje mnoho výzkumů, které se zabývají bilingválními dětmi, které ovládají angličtinu v kombinaci s dalším cizím jazykem. Zcela však chybí výzkumy bilingválních dětí vyrůstajících s českým jazykem v kombinaci s dalšími jazyky. Jistě by bylo velmi zajímavé i nadále sledovat další průběh vývoje řeči dětí z mé studie, které vyrůstají ve vícejazyčném prostředí nebo uskutečnit po určitém časovém odstupu s těmito dětmi a jejich rodinami další rozhovory. Bude záležet na tom, zda i nadále budou rodiče důsledně dodržovat strategii *Jeden jazyk, jeden rodič*. Dle mého názoru, je dodržování zvolené strategie při bilingvální výchově jedním ze stěžejních předpokladů úspěchu udržení jazyků. V případě Maili bude zajímavé, zda se matce doma povede při komunikaci s dětmi více prosadit češtinu. Také bude jistě velmi důležitý další vývoj komunikace a interakce mezi sourozenci, např. v případě Aniky, která se svojí sestrou zatím komunikuje česky, tedy nedominantním jazykem okolí.

Závěr

Ve své diplomové práci se zabývám vývojem řeči u dětí vyrůstajících v bilingválním prostředí. Blíže se věnuji dětem předškolního věku, které jsou vychovávány pomocí strategie *Jeden člověk, jeden jazyk*. Bilingvismus je v dnešní době velmi aktuální téma. V současnosti také v České republice stále přibývá smíšených manželství a narůstá počet bilingválních dětí. Ve své práci jsem se snažila popsat specifika a některé problémy, se kterými se mohou setkat rodiče v průběhu bilingvální výchovy svých dětí. Díky mému výzkumnému šetření jsem získala cenné informace o řečovém vývoji u dětí, které vyrůstají ve vícejazyčném prostředí. Pro zkoumání této problematiky jsem zvolila kvalitativní přístup.

Porovnáním řečového vývoje dětí z mé studie, které vyrůstají monolingválně, s jedním mateřským jazykem, a dětí vyrůstajících ve dvojjazyčném či vícejazyčném prostředí, jsem došla k závěru, že řečový vývoj je u těchto dětí srovnatelný. Rozdíly, které se mezi dětmi ve vývoji řeči vyskytly, nelze přisuzovat vícejazyčné výchově. Důležité jsou intelektuální

vlastnosti dětí, sociální prostředí, ve kterém děti vyrůstají, a jejich individuální dispozice. Individuální rozdíly se v řečovém vývoji vyskytly jak u dětí monolingválních, tak bilingválních. Velmi individuální také je, do jaké míry si dítě dva či více jazyků osvojí, a kdy je přestane směšovat. Úspěch bilingvální výchovy do značné míry záleží také na důsledném dodržování zvolené strategie. Je velmi důležité, aby si dítě spojilo jazyk s osobou, která daným jazykem komunikuje. Nedodržování zvolené strategie ztěžuje vývoj i vnímání jazyků. Mé výzkumné šetření neprokázalo, že by existovaly nějaké zásadní rozdíly v řečovém vývoji u monolingválních, bilingválních či trilingválních dětí.

U všech bilingválních dětí jsem zaznamenala fázi slučování, období kdy děti míchaly dva jazyky dohromady. Do české věty přidaly anglické slovíčko a naopak. Mnozí autoři odborných výzkumů o bilingvistice tuto fázi považují za normální jev v řečovém vývoji bilingválních dětí. Další zajímavostí bylo zjištění, že pro názvy některých věcí preferují děti z vícejazyčného prostředí pouze výraz v jednom z jazyků. Jejich rodina pak tento výraz přijme jako termín a používá ho v obou jazycích.

Dle mého názoru je na rodičích, aby dobře promysleli a uvědomili si všechna úskalí bilingvální výchovy. Jazyk a jeho pochopení a osvojení si je důležité pro začlenění dítěte se do kolektivu vrstevníků v mateřské škole, později v základní škole a dalším životě. Bilingvální děti se musí vypořádat ve svém jazykovém vývoji určitě s většími nároky než jejich vrstevníci z jednojazyčného prostředí. Už od dětství však mají výhodu se seznámit přirozenou cestou nejen s více jazyky ale i se dvěma nebo více kulturami.

Věřím, že se mi podařilo v diplomové práci blíže popsat vývoj řeči bilingválních dětí a přiblížit problematiku bilingvální výchovy. Je to můj osobní příspěvek rodičům a jejich dětem ze smíšených manželství a minoritních skupin, které se rozhodují mezi jednojazyčnou a vícejazyčnou výchovou.

Seznam použité literatury a pramenů

Monografie

ALLEN, K. – MAROTZ, L. *Přehled vývoje dítěte od prenatálního období do 8 let.* [Přel. Vlčková, P.]. 2. vyd. Praha : Portál, 2005. 187 s. ISBN 80-7367-055-0.

BAKER, C. *A Parents' and Teachers' Guide to Bilingualism.* 1. vyd. New York : Multilingual Matters Ltd., 2007. 227 s. ISBN 978-1-84769-001-2.

DITTRICHOVÁ, J. – PAPOUŠEK, M. *Chování dítěte raného věku a rodičovská péče.* 1. vyd. Praha : Grada, 2004. 192. ISBN 80-247-0399-8.

DOSTÁLOVÁ, J. *Komunikace v bilingvní rodině : bakalářská práce.* Brno : Masarykova univerzita, Fakulta filozofická, 2008. 53 s. Vedoucí bakalářské práce Milada Rabušicová.

HARDING-ESCH, E. - RILEY, P. *Bilingvní rodina.* [Přel. Le Roch, P., Zavadilová, A.]. 1. vyd. Praha : Portál, 2008. 224 s. ISBN 978-80-7367-358- 1.

HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník.* 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303-X.

JABŮREK, J. *Bilingvální vzdělávání neslyšících.* 1. vyd. Praha : Septima, 1998. 43 s. ISBN 80-7216-052-4.

KAMIŠ, K. *Mateřský jazyk pro studující speciální pedagogiky.* 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 153 s.

KING, K. – MACKEY, A. *The bilingual edge. Why, When, and How to Teach Your Child a Second language.* 1. vyd. New York : Harper Collins Publishers, 2007. 289 s. ISBN 978-0-06-124656-2.

KLENKOVÁ, J. *Kapitoly z logopedie I.* 1. vyd. Brno : Paido, 1997. 93 s. ISBN 80-85931-41-9.

KLENKOVÁ, J. *Logopedie.* 1. vyd. Praha : Grada, 2006. 228 s. ISBN 80-247-1110-9.

KROPÁČOVÁ, J. *Výuka žáka s odlišným mateřským jazykem.* 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2006. 136 s. ISBN 80-244-1511-9.

KŘIVOHLAVÝ, J. – MAREŠ, J. *Komunikace ve škole.* 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 1995. 210 s. ISBN 80-210-1070-3.

- KUDRLIČKOVÁ, A. *Výchova a vzdělávání dítěte v bilingválním prostředí : bakalářská práce*. Praha : Univerzita J. A. Komenského, 2009. 68 s. 5 s. příl. Vedoucí bakalářské práce Miroslava Kotvová.
- KURIC, J. *Ontogenetická psychologie*. 1. vyd. Praha : CERM, 2000. 179 s. ISBN 80-214-1844-3.
- KUTÁLKOVÁ, D. *Slovo za slovem*. 1. vyd. Praha : KPK s.r.o., 1992. 136 s. ISBN 80-85267-34-9.
- KUTÁLKOVÁ, D. *Logopedická prevence*. 1. vyd. Praha : Portál, 1996. 216 s. ISBN 80-7178-115-0.
- KUTÁLKOVÁ, D. *Průvodce vývojem dětské řeči*. 5. vyd. Praha : Galén, 2009. 228 s. ISBN 978-80-7262-598-7.
- LANGMEIER, J. – LANGMEIER, M. - KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie s úvodem do vývojové neurofyzologie*. 1. vyd. Praha : H & H, 1998. 132 s. ISBN 80-86180-03-4.
- LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 4. vyd. Praha : Grada, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
- LECHTA, V. *Logopedické repetitorium*. 1. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990. 278 s. ISBN 80-08-00447-9.
- LECHTA, V. a kol. *Terapie narušené komunikační schopnosti*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 386 s. ISBN 80-7178-961-5.
- LECHTA, V. *Základy inkluzivní pedagogiky*. 1. vyd. Praha : Portál, 2010. 440 s. ISBN 978-80-7367-679-7.
- LYNCH, CH. – KIDD, J. *Cvičení pro rozvoj řeči: prevence a náprava poruch komunikace u mladších dětí*. [Přel. Struková, S.]. 1. vyd. Praha : Portál, 2002. 128 s. ISBN 80-7178-571-7.
- MERLIN, V. – GILLENOVÁ, I. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha : Portál, 2003. 230 s. ISBN 80-7178-799-X.
- MORGENSTERNOVÁ, M. – ŠULOVÁ, L. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2007. 218 s. ISBN 978-80-246-1361-1.
- NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. 1. vyd. Praha : Grada, 2005. 172 s. ISBN 80-247-0738-1.
- OHNESORG, K. *Naše dítě se učí mluvit*. 3. vyd. Praha : SPN, 1991. 67 s. ISBN 80-04-25233-8.

- PEARSON, B. Z. *Raising a Bilingual Child: A step by step guide for parents*. 1. vyd. New York : Random House, 2008. 346 s. ISBN 978-1-4000-02334-9.
- PIAGET, J. - INHELDEROVÁ, B. *Psychologie dítěte*. [Přel. Drábeková, Z.]. 3. vyd. Praha : Portál, 2000. 144s. ISBN 80-7178-407-9.
- PIPEKOVÁ, J. ed. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno : Paido, 2006. 404 s. ISBN 80-7367-416-8.
- PLEVOVÁ, I. – SLOWIK, R. *Komunikace s dětským pacientem*. 1. vyd. Praha : Grada, 2010. 256 s. ISBN 978-80-247-2968-8.
- PROCHÁZKA, V. a kol. *Příruční slovník naučný*. I. Díl. Praha : ČSAV, 1962. 799s.
- PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. 2. vyd. Praha : Portál, 1998. 336 s. ISBN 80-7178-252-1.
- SKUTNABB-KANGAS, T. *Menšina, jazyk a rasizmus*. [Přel. Vyskočilová, E.]. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2000. 300 s. ISBN 80-7149-351-1.
- SOBOTKOVÁ, D. *Dvojjazyčná výchova dětí předškolního věku : bakalářská práce*. České Budějovice : Jihočeská univerzita, Fakulta pedagogická, 2010. 41 s. Vedoucí bakalářské práce Gabriel Švejda.
- SOVÁK, M. *Logopedie*. 1. vyd. Praha : SPN, 1978. 459 s.
- SOVÁK, M. *Uvedení do logopedie*. 2. vyd. Praha : SPN, 1981. 328 s.
- STERNBERG, R. *Kognitivní psychologie*. 1. vyd. Praha : Portál, 2002. 632 s. ISBN 80-7178-376-5.
- STRÁNSKÁ, L. *Vývoj řeči u bilingvních a multilingvních dětí : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita, Fakulta filozofická, 2008. 107 s., 22 s. příl. Vedoucí diplomové práce David Kuneš.
- ŠKODOVÁ, E. – JEDLIČKA, I. a kol. *Klinická logopedie*. 1. vyd. Praha : Portál, 2003. 612 s. ISBN 80-7178-546-6.
- ŠTEFÁNK, J. *Jeden člověk, dva jazyky*. 1. vyd. Bratislava : Academic Electronic Press, 2000a. 146 s. ISBN 80-88880-41-6.
- ŠTEFÁNIK, J. *Bilingvismus na pozadí dvou morfologicky odlišných typů jazykov*. 1. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského, 2000b. 116 s. ISBN 80-223-1408-0.

ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2010. 247 s. ISBN 978-80-246-1820-3.

ŠVAŘÍČEK, R. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha : Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. : dětství s dospívání*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2005. 567 s. ISBN 80-246-0956-8.

VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000, 264 s. ISBN 80 – 7178-291-2.

VYBÍRAL, Z. *Psychologie komunikace*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 320 s. ISBN 80-7178-998-4.

VYŠTEJN, J. *Vady výslovnosti: aktuální problémy speciální pedagogiky*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1979. 125 s.

VYŠTEJN, J. *Vady výslovnosti: diagnostika, ošetření a prevence patlavosti*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 174 s. ISBN 80-04-24504-8.

VYŠTEJN, J. *Dítě a jeho řeč*. 1. vyd. Beroun : Baroko & Fox, 1995. 62 s. ISBN 80-85642-25-5.

Články ze seriálové publikace

BRADÁČOVÁ, Z. - HUDÁKOVÁ, A. *Bilingvismus z pohledu rodičů*. Info zpravodaj, 2001, roč. 9, č. 4, s. 7-9.

DOSKOČILOVÁ, K. *Kolik řečí umíš? Čeština doma a ve světě*, 2002, roč. 10, č. 2-3, s. 228-234. ISSN 1210-9339.

GRUNTOVÁ, B. *Mým jazykem je čeština, i když ne tak docela*. Rodina a škola, 2010, roč. 57, č. 5, s. 22-24. ISSN 0035-7766.

HOUSAROVÁ, B. *Bilingvismus – I. část: Základní vymezení pojmů*. Diagnostika a terapie poruch komunikace, 2002, roč. 5, č. 1-2, s. 22-29. ISSN 1212-1053.

HOUSAROVÁ, B. *Bilingvismus – II. část: Specifika bilingvní řeči*. Diagnostika a terapie poruch komunikace, 2002, roč. 5, č. 5, s. 20-24. ISSN 1212-1053.

HOUSAROVÁ, B. *Bilingvismus – III. Část: Bilingvální výchova dítěte*. Diagnostika a terapie poruch komunikace, 2003, roč. 6, č. 1, s. 3-11. ISSN 1212-1053.

JELÍNEK, S. *K některým otázkám bilingvismu I. Cizí jazyky*, 2004, roč. 48, č. 5, s. 153-155. ISSN 1210-0811.

JELÍNEK, S: *K některým otázkám bilingvismu II. Cizí jazyky*, 2005, roč. 49, č. 1, s. 8-11. ISSN 1210-0811.

KAUCKÁ, P. – KUTÁLKOVÁ, D. – ŠULOVÁ, L. *Mateřština na druhou*. Psychologie dnes, 2006, roč. 12, č. 11, s. 28-31. ISSN 121-9607.

KRAMULOVÁ, D. *Rodina se dvěma jazyky*. Děti a my, 2008, roč. 38, č. 4, s. 34 – 35. ISSN 0323-1879.

PLICHTOVÁ, J. *Bilingvismus a etnická identita*. Československá psychologie, 1991, roč. 35, č. 2, s. 97-107. ISSN 0009-062X.

ŠULOVÁ, L. *Specifický vliv otcovské a mateřské mluvy v počátcích řečového vývoje*. Československá psychologie, 2006, roč. 50, č. 4, s. 327-341. ISSN 0009-062X.

WELCHOVÁ, T. *Mýty a skutečnosti kolem vícejazyčné výchovy*. Rodina a škola, 2007, roč. 54, č. 9, s. 18-20. ISSN 0035-6677.

Elektronické zdroje

PERRI, K. *Hearing Bilingual: How Babies Sort Out Language*. [online]. 2011 [cit. 2011-10-25] Dostupné z WWW: <http://www.nytimes.com/2011/10/11/health/views/11klass.html?_r=1>.

SLADKOVSKÁ, K. *Podpora vícejazyčnosti v Evropě*. [online]. 2010 [cit. 2011-09-20]. Dostupné z WWW: <<http://www.clanky.rvp.cz/clanek/k/z/9359/podpora-vicejazycnosti-v-evrope.html>>.

Seznam příloh

Příloha A – Plán rozhovoru s rodiči dětí vyrůstajících v jednojazyčném i vícejazyčném prostředí.....I - II

Příloha B – Plán rozhovoru s rodiči dětí vyrůstajících ve dvojjazyčném či vícejazyčném prostředí.....III - IV

Příloha C – Autentický přepis rozhovoru s matkou Karlie (dítě z případové studie č. 1).....V – XI

Příloha A

Plán rozhovoru s rodiči dětí vyrůstajících v jednojazyčném i vícejazyčném prostředí

Osobní anamnéza dítěte

- 1/ Kdy se dítě narodilo (měsíc, rok)?
- 2/ Místo kde se dítě narodilo?
- 3/ Kolik dítě vážilo a měřilo při porodu? Případné komplikace porodu?
- 4/ Jak se u dítěte vyvíjela hrubá motorika? Kdy dítě začalo lézt, kdy samo stálo, kdy začalo chodit bez opory?
- 5/ Jak u dítěte probíhal vývoj jemné motoriky?
- 6/ Zdravotní stav dítěte?

Rodinná anamnéza

- 7/ Kde rodina žije (země, město/vesnice)?
- 8/ Vyrůstá dítě v úplné rodině?
- 9/ Jsou v rodině další děti/sourozenci? (Pokud ano – věk, pohlaví, počet)
- 10/ Jaké je vzdělání a zaměstnání rodičů?
- 11/ Navštěvuje dítě mateřskou školu či jiné kolektivní zařízení?
- 12/ Stará se o dítě pravidelně jiná osoba než rodiče?

Řečový vývoj dítěte

13/ Od kdy jste začali na dítě mluvit?

14/ Kdy začalo dítě reagovat na lidský hlas či jiné zvuky?

15/ Jak u dítěte probíhala přípravná stádia vývoje řeči?

Kdy dítě začalo broukat?

Kdy začalo žvatlat?

Od kdy dítě motoricky reagovalo na určité výzvy? Například „Jak jsi veliký“, „udělej paci paci“, „kde máš oči“ apod.

16/ Kdy dítě začalo říkat první slova (Jaká to byla)?

17/ Kdy začalo dítě používat dvouslovné věty?

18/ Kdy začalo dítě tvořit souvětí?

19/ Kolik času (denně, týdně) s dítětem tráví matka a kolik času otec?

20/ Kolik času tráví dítě sledováním televize? Kolik času s dětmi trávíte čtením knih?

21/ Zaznamenali jste ve vývoji řeči Vašeho dítěte něco neobvyklého?

22/ Navštěvuje nebo navštěvovalo dítě logopedickou poradnu?

Příloha B

Plán rozhovoru s rodiči dětí vyrůstajících ve dvojjazyčném či vícejazyčném prostředí

Okolnosti vícejazyčné výchovy

- 1/ Jaká je národnost matky a jaký je její mateřský jazyk?
- 2/ Jaká je národnost otce a jaký je jeho mateřský jazyk?
- 3/ Jakým jazykem mezi sebou rodiče hovoří?
- 4/ Jakým jazykem hovoří matka na dítě?
- 5/ Jakým jazykem hovoří otec na dítě?
- 6/ Kde žila rodina dříve? Jak dlouho a jaký byl dominantní jazyk okolí?
- 7/ Kde žije rodina nyní a jakým jazykem se v dané zemi mluví?
- 8/ Používáte při komunikaci s dítětem metodu „*Jedna osoba, jeden jazyk*“, kdy například matka mluví na dítě výhradně česky a otec výhradně anglicky? Nebo oba jazyky mícháte?
- 9/ Kdy jste začali metodu bilingvální výchovy aplikovat? Ihned po narození dítěte nebo později?
- 10/ Jaký je dominantní jazyk okolí?
- 11/ Pokud má dítě sourozence, jakým jazykem mezi sebou děti komunikují?
- 12/ Je dítě v kontaktu s prarodiči a jinými příbuznými? Pokud ano, jak často a jakým jazykem na dítě mluví?
- 13/ Používalo dítě oba jazyky současně? Nebo některý preferovalo a postupně přidávalo jazyk druhý?
- 14/ Docházelo ve vývoji řeči u vašeho dítěte k míchání obou jazyků? Například používalo anglická slova v české větě a naopak?

15/ Je jeden z jazyků u Vašeho dítěte dominantnější?

16/ Je pro vás jako rodiče důležité, aby se dítě naučilo mateřský jazyk matky i mateřský jazyk otce?

17/ Podporuje Vás rodina a okolí v této metodě výchovy?

18/ Dodržujete tradice a zvyky obou zemí?

Příloha C

Autentický přepis rozhovoru s matkou Karlie (dítě z případové studie č. 1)

1/ Kdy a kde se Karlie narodila?

Dcera se narodila 6. září 2008 ve Spojených státech.

Můžeš uvést město, ve kterém se Karlie narodila?

Samozřejmě, narodila se v New Yorku.

2/ Kolik dítě vážilo a měřilo při porodu? Byly nějaké komplikace?

Matka si k ruce bere vzpomínkovou knížku dítěte.

Karlie vážila 3400 g a měřila 53 cm. Moje těhotenství i samotný porod proběhl bez komplikací.

3/ Jak se u dítěte vyvíjela hrubá motorika? Kdy dítě začalo lézt, kdy samo stálo, kdy začalo chodit bez opory? Matka Jana opět listuje v knize.

Lezla od šestého měsíce, v desátém se postavila. Chodit začala těsně před prvními narozeninami.

4/ Jak u dítěte probíhal vývoj jemné motoriky?

Dcera je na svůj věk celkem šikovná. Umí zapínat knoflíky, ráda navléká korálky. Pokud kreslí, ještě střídá pravou i levou ruku. Nepřikládám tomu velký význam, žádného leváka v rodině nemáme.

5/ Jaký je celkový zdravotní stav dítěte?

Dobrý. Karlie prodělala běžné dětské nemoci, párkrát byla trochu nachlazená. Žádný vážný úraz naštěstí neměla. V nemocnici nikdy neležela. Myslím, že je normální zdravé dítě.

6/ Kde Vaše rodina nyní žije?

Žijeme deset měsíců v roce v New Yorku, na léto odjíždíme na zhruba dva měsíce do České republiky k prarodičům do Písku. S dědečkem a babičkou z Austrálie se setkáváme během této doby také v Čechách.

7/ Vyrůstá dítě v úplné rodině?

Ano, samozřejmě.

8/ Má Karlie nějaké sourozence?

Zatím ne, ale plánujeme s manželem ještě další děti. Oba pocházíme z početných rodin a rozhodně nechceme, aby Karlie vyrůstala bez sourozence jako jedináček.

9/ Kde pracujete a jaké máte vzdělání, Ty i Tvůj manžel?

Já jsem vystudovala vysokou školu se zaměřením na design. Před těhotenstvím jsem pracovala na americké ambasádě v New Yorku.

Manžel má vysokoškolské vzdělání právníckého směru, pracuje v New Yorku jako právník u velké pojišťovací firmy.

10/ Navštěvuje Karlie mateřskou školu nebo jiné kolektivní zařízení?

Karlie chodí od září 2011 do americké školky, kde se mluví pouze anglicky. Navíc každou neděli chodíme společně do české školičky pro krajanky v New Yorku. Schází se tam převážně české maminky s dětmi. Dcera tam chodí velmi ráda. Učíme děti české písničky, básničky, abecedu a čísla. Je to také možnost, jak se my, české mámy žijící v New Yorku, sejdeme. Karli chodí také jednou týdně na lekci baletu. Ten je vedený americkou lektorkou.

11/ Hlídá Karlii někdo? Máte chuťvu?

Máme českou chuťvu, ale hlídá dceru nepravidelně, podle potřeby, například, když jdeme s manželem do divadla nebo na společnou obchodní večeři. Během letních prázdnin v Čechách hlídá česká babička nebo jiní příbuzní.

12/ Od kdy jste začali na dceru mluvit?

Od prvního dne, od narození. Na Karli mluvíme každý svým mateřským jazykem. Jazyk však přiměřeně přizpůsobujeme. V prvních měsících to bylo povídání miminkovské: ty můj mazlíčku, pojd' k mamince, tátovi, pochováme se, přebalíme se, napapáme se. Jak Karlie rostla, ukazovali jsme jí obrázky, zvířata, učili ji říkat slova, věty. I teď s ní komunikujeme přiměřeně jejímu věku. Diskutujeme o plánu na den, o tom, co se dělo ve školce, o tom, co budeme jíst, dělat, o knihách, kroužcích, výletech a různých jiných

každodenních činnostech. Nepochybujeme nukleární fyziku, politiku a náboženství.“ Matka se směje.

13/ Kdy začala Karlie reagovat na lidský hlas či jiné zvuky?

V prvních týdnech. Brzy otáčela hlavičku za mým hlasem, za zvukem, za hudbou.

14/ Pamatuješ si, kdy začala Karlie broukat nebo žvatlat? Matka si opět bere k ruce vzpomínkou knížku dítěte.

Už si přesně nepamatuji. Tady mám napsáno, že v osmém týnu začíná broukat. Po třetím měsíci už nás napodobovala, dokonce se hlasitě smála. Na konci pátého měsíce občas opakuje slabiky „ja-ja“, „ta-ta“, „da-da“, později přidává „ma-ma“, „ba-ba“.

15/ Od kdy motoricky reagovala na určité výzvy? Například „Jak jsi veliká“, „Udělej paci paci“, „Kde máš oči“ apod.

Začala reagovat od pátého měsíce. Dá se říci, že okolo sedmého měsíce už měla své oblíbené říkanky. Na některé reagovala s větším nadšením. V té době jsme už začali chodit do českého centra v New Yorku, kde funguje česká školička pro batolata a děti předškolního věku. Tam si s dětmi hrajeme, zpíváme české písničky, používáme jednoduché hudební nástroje, učíme děti české říkanky a rýmováčky. Tam měla pro své „výkony“ první diváky.

16/ Kdy začala říkat první slova.

V roce.

Pamatuješ si, jaká to byla?

Jako první řekla „Aci“. Bylo to na návštěvě u mé sestry a její rodiny. Znamenalo to Oldík, je to Karlin český bratranec. Další slova byla „táta“, „máma“, „pes“, „oči“, „kakáš“. Z anglických pak začala říkat „ból“ (jako balón), „dedy“ (táta), „dok“ (pes), „o-ooo“ (něco jako jejda).

17/ Kdy začala používat dvouslovné věty?

Asi ve dvaceti měsících. Jedno z prvních bylo „táta de“. Vždycky má velkou radost, když se manžel vrací z práce. Nebo taky „babi alóó“. To znamená, že zvoní notebook, volá babička.

18/ Kdy začalo dítě tvořit souvětí?

Po druhých narozeninách. To už začala být legrace. Do české věty použije anglické slůvko nebo naopak.

19/ Kolik času s dcerou trávíš ty a kolik manžel?

Manžel má časově náročné zaměstnání. Je s dcerou v průměru asi hodinu ráno a hodinu večer od pondělí do pátku. Víkendy trávíme všichni společně. Komunikujeme neustále. Máme malý byt, tak pokud jsme všichni doma, jsme neustále spolu.

20/ Kolik času věnujete s Karlie čtením knih? A další moje otázka: sleduje dítě taky televizi?

Čteme denně, většinou před spaním asi třicet minut. A na druhou otázku. Televizi samozřejmě sledujeme. Karlie se dívá maximálně hodinu denně. Čtení i televize u nás funguje v obou jazycích. Já čtu převážně česky a častěji, manžel čte pouze anglicky a méně.“ U televizních programů a pohádek pro Karlie trochu převládají anglické.

21/ Zaznamenali jste ve vývoji řeči Vašeho dítěte něco neobvyklého?

Mám první dítě, takže zvláště zpočátku mi připadalo všechno velmi výjimečné a neobvyklé. Dnes ve srovnání s ostatními dětmi podobného věku z českoamerických rodin mám dojem, že Karlie má v češtině i angličtině poměrně dobrou slovní zásobu. V češtině bych řekla, že mluví podstatně víc a líp než podobně staré děti mých českých kamarádek žijících tady.

22/ Logopedickou poradnu jste tedy nepotřebovali?

Zatím jsme o tom ani neuvažovali, myslím, že to u Karlie není potřeba.

23/ Víím, že ty máš českou národnost a tvým mateřským jazykem je čeština. Jaká je vlastně národnost tvého manžela? Je Američan?

Můj manžel, Karlin tatínek, je Australan. Jeho rodným jazykem je angličtina.

Takže mezi sebou mluvíte anglicky?

Ano. Já a manžel na sebe mluvíme pouze anglicky. Po narození Karlie mi manžel udělal velkou radost, tím, že se přihlásil na výuku českého jazyka. Snaží se, aby alespoň částečně pasivně rozuměl češtině, mým rodičům, příbuzným a hlavně naší Karlie.

24/ Z našeho předchozího rozhovoru je mi jasné, že ty mluvíš na dítě pouze česky. Je to tak?

V prvních týdnech a měsících jsem na Karlie mluvila výhradně česky. Dnes už jsou situace, kdy musím třeba v přítomnosti jiných dětí, mluvit anglicky. Taky často hrajeme s Karlie hru, kdy se jí ptám, jak barvy, věci, zvířata nebo činnosti nazývá táta. To pak Karlie v angličtině i opravuji nebo ji napovídám.

Takže tvůj manžel mluví na Karlie pouze anglicky?

Ano, manžel mluví pouze anglicky. Česky rozumí často frekventovaným slovům a krátkým frázím. Na Karlie však mluví pouze anglicky. Se svou „češtinou“ se občas chlubí po skype českým příbuzným, hlavně mým rodičům. Na Karlie mluvit česky ani nezkouší.

25/ Pochopila jsem, že doma při komunikaci používáte metodu „Jedna osoba, jeden jazyk“, kdy ty mluvíš na dítě výhradně česky a otec výhradně anglicky?

Ano, už jsem to vlastně řekla.

26/ Podporuje Vás rodina a okolí v tom, aby jste Karlie naučili oba vaše jazyky?

Česká rodina podporuje tuto výchovu bez výhrad. Rodina z Austrálie ze strany mého manžela nevidí důležitost českého jazyka pro Karlinu budoucnost. Byli by radši, kdyby dcera mluvila plynně třeba francouzsky nebo španělsky nebo jiným jazykem, který je ve světě více používán než čeština. Můj manžel však chápe, jak je pro mne osobně důležité, aby Karlie uměla česky. Často jezdíme do Čech, mám tam své kořeny, takže je to důležité pro mě a také pro

komunikaci mezi Karlie a naší českou rodinou. Ze stejného důvodu se Jonathan začal vlastně češtinu také učit.

27/ Jak často jste v kontaktu s prarodiči a jinými příbuznými?

S oběma babičkami je Karlie v pravidelném kontaktu přes počítač, přes skype. Pak také každou zimu za námi do New Yorku jezdí asi na tři měsíce moje maminka z Čech. Její pobyt je důležitý pro rozvoj češtiny u Karlie. Dva měsíce letních prázdnin tráví naše rodina s dcerou v Čechách. Tam nás minimálně na 14 dní navštěvuje i Jonathanova rodina z Austrálie.

28/ Používala Karlie oba jazyky současně? Nebo nejprve používala češtinu a postupně přidávala angličtinu?

Začala používat oba jazyky přibližně ve stejné době. Vybírala si však slova snažší na výslovnost. Se mnou nyní komunikuje česky a s manželem anglicky. Při společné komunikaci mezi jazyky automaticky přepíná. Občas téměř překládá.

29/ Docházelo ve vývoji řeči u Karlie k míchání obou jazyků? Například používala anglická slova v české větě a naopak?

Ano. Kolem dvou let začala jazyky míchat. Občas se jí to ještě stává.

Vzpomeneš si na nějaký příklad?

Říká například: „Maminko, půjdeme na ice cream. Maminko, půjdeme na playgroundek. Maminko, vezmeš mě do outside. Chtěla bych pasta.“ Nebo naopak manželovi řekne: „Daddy, I had dortik“ apod. Nyní, kdy chodí na tři dny v týdnu do americké školky, začala také některá slova z angličtiny míchat do českého jazyka bez překladu. Třeba gym (tělocvična), library (knihovna) a další věci, které zná ze školky, používá v angličtině.

30/ Je jeden z jazyků u Karlie nyní dominantnější?

Ovládá oba jazyky zatím přibližně stejně. Jsem si ale vědoma, že pro rovnoměrný rozvoj češtiny i angličtiny je třeba trpělivost, vytrvalost, z naší strany důsledně oddělovat jazyky. Také pravidelný kontakt s českými kamarády a s rodinou z Čech je důležitý zvláště teď, kdy na Karlie začala hodně působit angličtina po nástupu do americké školky.

31/ Dodržujete tradice a zvyky obou zemí?

České zvyky jako Mikuláš, velikonoční sběr vajíček a pomlázku se snažíme udržovat pomocí krajanských spolků, které tady v New Yorku fungují. Také dodržujeme tradici Vánoc. Převzali jsme hezký americký svátek Den Děkuvzdání, jinak státní svátky USA výrazně neslavíme. Manžel vlastenecky dodržuje svátek založení Austrálie. Každý jsme ze své rodiny přinesli trochu jiné zvyky a teď si společně vytváříme naše nové.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Bc. Aneta Kudrličková

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy a střední školy, pedagogika – speciální pedagogika

Forma studia: prezenční

Název práce: Vývoj řeči u dětí vyrůstajících v bilingválním prostředí

Rok: 2011

Počet stran: 91

Celkový počet stran příloh: 11

Počet titulů české literatury a pramenů: 60

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 6

Počet internetových zdrojů: 2

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Durdilová